

II. fejezet

PIACFELÜGYELET RÓMÁBAN

5.§. Az *aediles curules* feladatköre

Az *aediles curules* Róma azon magistrátusai voltak, akik az *urbs* közrendjének fenntartásáért feleltek. Általános rendészeti tevékenységükön belül magánjogi szempontból különös jelentőséget kapott piacfelügyelői működésük. Vásárrendészeti szabályaik és ehhez kapcsolódó bíraskodási joguk keretében alakult ki az eladói kellékszavatosság jogintézménye. Az eladott áru rejtett fizikai hibáiért való helytállást előíró rendeleteik megértéséhez ismernünk kell általános rendészeti tevékenységüket és a beavatkozás módját, ahogyan a közrend megóvása illetve helyreállítása érdekében felléptek. A következőkben a *magistratura* történetéből azokat a vonásokat emeljük ki és tárgyaljuk részletesebben, amelyek a magánjogi jogintézmény kialakulása szempontjából lényegesek.

A) A Róma korai történetéből rendelkezésünkre álló források igen kevés információval szolgálnak a tisztség kialakulásáról és az *aediles* eredeti feladatokról. Maga az elnevezés – az ókori terminológia szerint – az *aeditumus*, *aedituus* szavakból vezethető le, amelyek bizonyos templomi tisztségeket jelöltek. Az *aeditui* két típusát említik a források. Egyrészt működött egy úgynevezett *aedituus minister*, aki naponta nyitotta és zárta a templom épületét, takarította a helyiséget. Másrészt létezett az *aedituus magister*, aki felügyelt a templom berendezésére, az áldozati ajándékokra, vigyázott a templom vagyonára és dokumentumaira¹. Az *aedilis* szó etimológiai története tehát a tisztség szakrális gyökereire enged következtetni².

A feladatkörré vonatkozóan a források elég sematikus magyarázattal szolgálnak³. Varro és Festus szerint az *aedilis* működése a vallási célokat szolgáló épületek és a magántulajdonban álló házak felügyeletére vonatkozott. Pomponius hangsúlyozza, hogy az *aediles* kezdetben plebejusi tisztségviselők voltak⁴. Az *aediles* vezették a plebs kultuszait. Nevük legtöbbször a Ceres-templommal összefüggésben kerül

¹ Karlowa, *Rechtsgeschichte* 249., Kübler, *Geschichte* 93.

² Mommsen, *Staatsrecht* 473., Karlowa, *Rechtsgeschichte* 249., Kübler, *Geschichte* 93., Siber, *Verfassungsrecht* 64., F. De Martino, *Storia della costituzione Romana I*, Napoli 1958, 288., Latte, *Religionsgeschichte* 407., Rickman, *Corn Supply* 34., K. Loewenstein, *The Governance of Rome*, The Hague 1973, 62.

³ Lásd Jakab, *Aediles curules* 135. és k.

⁴ A fent idézett forrásokkal szemben kételyét fejezte ki W. Kubitschek RE 1, 448. Szerinte az itt felsorolt feladatkör nem lehetett az *aediles* eredeti feladatköre.

említésre. Az Aventinuson álló Ceres-templomot a hagyományok szerint a Kr.e. V. században alapították⁵. Az *aediles* tradicionális feladata volt, hogy ebben a templomban őrizték a *plebs* dokumentumait. Ezek közül a plebejusok életviszonyait érintő *senatus consulta* voltak a legfontosabbak⁶. Valószínűleg ők árverezték el azokat a vagyonokat, amelyek a *leges sacrae* megsértése miatt a Ceres-templomhoz kerültek⁷. Az *aediles* működése azonban nem csupán a Ceres-templomhoz kötődik, hanem általában a plebejusok vallási kultuszának élén állottak. Ezért működésük visszanyúlhat a Ceres-templom megnyitását megelőző korszakra is⁸.

Livius⁹ szerint már igen korán, Kr.e. 428-ban az *aediles* feladata volt, hogy az idegen istenek kultusza és a hazai istenek idegenszerű tisztelete ellen fellépjenek, majd a gallok betörése után ők vezették a város újjáépítését¹⁰. Siber¹¹ azon a véleményen van, hogy az *aediles* a szakrális tevékenység mellett már kezdettől fogva bizonyos rendészeti feladatokat is elláttak.

Róma korai történetében tehát a *magistratus* két fő jellemzője a plebejusi jelleg és a szakrális feladatkör¹². A latin városok korai történelmében a profán és a szakrális tevékenység természetes egységet alkotott a tisztségviselőknél. A közigazgatást ellátó hivatalnokok egyben áldozatokat mutattak be a közösség nevében. Az is gyakori jelenség volt, hogy a vallási tevékenység vezetői a jogszolgáltatás feladatát is ellátták. Ezt tanúsítja a felirat, amely egy *praefectus iur(i)dic(undo) et sacris faciendis*-t említi¹³. Hasonló

⁵ Latte, Zwei Exkurse 355., Garnsey, Famine 168.

⁶ Liv. 3,55,13 a Kr.e. 355. esztendőőről: *instiutum etiam ab iudem consulibus ut senatus consulta in aedem Cereris ad aediles plebis deferrentur*, hasonlóan Cic. de leg. 3,20,46. Livius szerint a szenátusz határozatait Kr.e. 449-től őrizték a Ceres-templomban.

⁷ Karlowa, Rechtsgeschichte 250.

⁸ V.ö. H. Siber, Die plebejischen Magistraturen bis zur lex Hortensia, Leipzig 1936, 9.

⁹ Liv. 4,30,11.

¹⁰ Liv. 6,4,6.

¹¹ Siber, Verfassungsrecht 64.

¹² A szerzők kezdetben kétségek nélkül elfogadták a fent idézett antik forrásokat és abból indultak ki, hogy a korai időszakban az *aediles* mint „Gebäudeherren” működtek. Mommsen ezen tézisének bírálatát lásd Latte, Zwei Exkurse 355. A magistratura plebejusi jellege is megkérdőjelezhető lehet. Meghaladottá vált az az elmélet, hogy amíg Róma korai történelmében a patriciusok két konzult és két quaestort állítottak, addig a plebejusok ezen példa alapján saját kormányzattal rendelkeztek a két tribunus és azok segédei, a két *aedilis* személyében – így Mommsen, Staatsrecht II 473., Karlowa, Rechtsgeschichte 250. Ezt már Siber, Verfassungsrecht 4. bírálja. Az az elmélet, hogy az *aediles* kezdetben csupán a *tribuni plebi* segédei voltak, két forrásra támaszkodik: Dionys. 6,90,2, 6,95,4 és Zonar. 7,15,10. Siber hangsúlyozza, hogy mindkettő görög forrás és sokkal későbbi időből származik.

¹³ CIL 14, 4002, v.ö. Latte, Religionsgeschichte 407.

magistrátusokról számos forrás tudósít egész Itáliából, akiket Rómán kívül is gyakran *aedilesnek* neveztek¹⁴.

A fenti néhány adat azt bizonyítja, hogy az *aediles plebis* kezdetben elsősorban szakrális feladatokat láttak el. A köztársaság végére illetve a *principatus* elejére azonban a vallási feladatkör már teljesen feledésbe merül és a piacfelügyelői, rendészeti tevékenység jellemző erre a magistrátusra. Hogyan magyarázható ez a fejlődési vonal?

Kurt Latte a hasonló görög fejlődéssel vont párhuzamot, így következtetett a valószínű római gyökerekre¹⁵. A templomok élén a görögöknél is mindig valamilyen „felügyelő” álltak. A nagy vallási ünnepekre pedig a Mediterraneum minden kultúrájában jellemző volt, hogy nagyon is világias, népszerű és gazdag vásárok kíséretében kerültek megrendezésre¹⁶. Ilyen vásárokat tartottak rendszeresen Rómában is, többek között a Ceres-szentély közelében¹⁷. A vallási ünnepek ideje alatt mindenütt a templom papjai voltak kötelesek gondoskodni arról, hogy a vallásos tevékenység e kísérőjelenségei is rendben, békésen folyjanak le. A fentiekből arra lehet következtetni, hogy a Ceres-templom melletti vásárok szabályozása, felügyelete hasonlóan a templom tisztviselőinek, azaz az *aedilesnek* a feladata volt¹⁸.

Mivel az *aediles* tevékenysége nem csupán a Ceres-templomhoz kötődött, hanem a plebejusi kultusz általános előjárói voltak, valószínű, hogy minden nagyobb plebejusi vallási ünnepség alkalmával ők látták el az igazgatási, felügyeleti teendőket. Ez

¹⁴ V.ö. E. Kornemann, KLIO 5 (1905) 82., és KLIO 14 (1914) 192. és k. Kornemann ismerteti a *pagi*, a kerületek vagy törzsek belső közösségi szervezetét Itáliában. Az aediliszi hivatalt etruszk eredetűnek feltételezi. Összehasonlítja az egyes itáliai városok alkotmányát és a példák gazdag tárházát sorakoztatja fel, ahol az *aediles* közigazgatási vagy szakrális feladatokat láttak el. Ezek alapján feltételezi J. Lipsius, SZ 3 (1883) 200., hogy e tisztség sokkal ősbibb, mint a római köztársaság, és latin gyökerei vannak. Ezzel szemben Kubitschek RE 1, 449. úgy véli, hogy az *aedilitas* későbbi elterjedésével is magyarázhatók az analóg források, és a tisztség korai történetére nem rendelkeznek bizonyító erővel.

¹⁵ Latte, Religionsgeschichte 407.

¹⁶ A legfrissebb kutatásokkal e téren M. Wörle, Stadt und Fest in kaiserzeitlichen Kleinasien, München 1988, könyve szolgál. Jóllehet az általa elemzett felirat későbbi eredetű, mégis következtetni lehet belőle ezen ünnepségek megrendezésének szokásos körülményeire. Nagyon valószínű, hogy a főbb vonások semmit sem változtak az évszázadok alatt. Hasonló szabályozást találunk az Andaniából, Syll.³ 736, 75., és k. illetve az Eleusisből, IG III² 1013, 48. származó feliratokban. Az agoranomoszhoz lásd összefoglalóan G. Busolt-H. Swoboda, Griechische Staatskunde I, München 1920–1926, 491. és k.

¹⁷ Liv. 3,55,7. Ezek a „templom békéjének védelmében” megrendezett vásárok jelentették ebben az időben az egyetlen lehetőséget az államközi árucserére. A Ceres-kultusz valószínű görög eredetéről ír Gamsey, Famine 169.

¹⁸ V.ö. Latte, Zwei Exkurse 337., valamint ehhez a tézishoz csatlakozva A. Heuß, SZ 64 (1944) 130. lj.165.

a gondolatmenet magyarázatot ad a vallási és vásárfelügyelői tevékenység összekapcsolódására.

B) Az *aediles curules* azon magistrátusok közé tartoztak, akiket megilletett a *sella curulis*¹⁹ és a *toga praetexta*²⁰ viselésének joga. Az *aediles curules* megválasztása a *comitia tributa* hatáskörébe tartozott és a választást a konzulok vezették²¹. Varro *De re rustica* című művének harmadik könyvében az állattenyésztésről szóló beszélgetésbe éppen egy *aedilis*-választás tudósításait szőtte bele²². A feltörekvő római polgárok egyéni karrierjében fontos állomás volt ez a tisztség²³. Akinek nem sikerült a továbbjutás, azt később mint egykori *aedilist* emlegették²⁴. A hivataluktól megvált *aediles* helyet kaptak a szenátusban²⁵.

A megválasztott *aediles curules* szolgák és segédek kíséretében járták a várost, bár *lictorok* nem illették meg őket²⁶. Plautus néhány vígjátékában nem minden él nélkül utal az *aediliszek* arrogáns és parancsolgató viselkedésére²⁷. Az *aediles curules* ugyan *magistratus minores*²⁸ voltak, amelyeket nem illett meg az *imperium*, így a római törvények értelmében elvileg lehetséges lett volna ellenük hivatali idejük alatt is

¹⁹ Gell. NA 7,9,6, Cic. Verr. 5,14,36, Liv. 7,15, Val. Max. 2,5,2.

²⁰ Plin. nat. 9,39,137, Cic. cum sen. gr. g. 5,12, Liv. 7,1. A vonatkozó irodalom áttekintését lásd H.J. Wolff, Roman Law, Oklahoma 1951, 34. és k.

²¹ Varro rust. 3,17,1, Gell. NA 7,9,2, Cic. Planc. 20,49. A hivatal megszerzésének feltételeihez lásd B. Kübler RE 14, 411. és k.

²² Varro rust. 3,2,10, 3,17,1, 3,17,10.

²³ Cicero többször említi írásaiban, így de off. 2,39, Brut. 323, de leg. agr. 2,3, hogy ő minden hivatali *suo anno* töltött be, azaz a *lex Villia annalis* által rögzített minimális életkorban. Így 37 éves korában volt *aedilis curulis*, 40 éves korában *praetor* és 43 éves korában *consul*.

²⁴ V.ö. Varro rust. 1,7,10, Cic. Piso 2,88, Cic. de off. 2,57, Vell. 2,26,3, Serv. Aen. 5,4.

²⁵ Cic. Verr. 5,14,36, v.ö. Karlowa, Rechtsgeschichte 251., W. Kubitschek RE 1, 452.

²⁶ Cic. pro Cluent. 126, Cic. Sest. 95, Gell. NA 13,13,4.

²⁷ Plaut. Stich. 352. és k., Rud. 374., Capt. 800. és k.

²⁸ V.ö. Mommsen, Staatsrecht II, 483. és k.

keresetet indítani, bíróság elé idézni őket²⁹. Gellius idejében azonban az *aediles* már akkora tekintéllyel rendelkeztek, hogy senki sem mert élni ezzel a joggal³⁰.

Néha visszaéléseikről is olvashatunk: egyikük személyes ellenségének a házait romboltatta le hivatali hatalmát kihasználva³¹, egy másik igazságtalanul perelt be magánszemélyeket³², egy harmadik egy prostituáltat zaklatott³³. Ezek a visszaélések azonban nem lehettek tipikusak, hisz az egykori *aediles* tetteit inkább nagy elismeréssel őrizte az emlékezet. Például szolgál erre egy Cicero-részlet, ahol a szónok a leghíresebb aediliszeket méltatja³⁴: Róma történelméből jól ismert, híres családok nevei sorakoznak itt, mint e tisztség betöltői³⁵.

Cicero³⁶ a következőképpen osztályozza az *aediles* feladatkörét: *cura urbis, cura annonae, cura ludorum solemnium*. Leghosszabb ideig a pompásan megrendezett ünnepi játékokra emlékeztek a rómaiak. Ezen ünnepi játékokkal kapcsolatban az *aediles* nemcsak mint a közrend fenntartói tevékenykedtek, hanem gyakran ők fedezték a rendezés költségeit is³⁷.

²⁹ Az imperiummal rendelkező magistratusok ellen ugyanis hivatali idejük alatt nem lehetett pert indítani, v.ö. D 2,4,2 Ulp. 5 ed.: *In ius vocari non oportet neque consulem neque ... neque ceteros magistratus, qui imperium habent...* Hasonlóan D 4,6,26,2 Ulp. 12 ed. Egyébként a magistratusok által esetlegesen okozott károkért nem az állam, hanem maga a magistratus személyesen tartozott kártérítési felelősséggel, v.ö. Polyb. 6,15,10. A keresetet azonban csak hivatali idejének lejártá után lehetett ellene beadni, v.ö. D 47,10,32 Ulp. 42 Sab. Ez a szabály bizonyos visszaélésekre is ösztönözhetett. Így Caesarról jegyezték fel, hogy semmitől sem tartott annyira, mint hivatali idejének esetleges lejártától. Nem akart ugyanis hitelezőinek zsákmányává válni, v.ö. B. Kübler RE 14, 428.

³⁰ Gell. NA 13,13,5.

³¹ Cic. Sest. 95.

³² Cic. Flacc. 77.

³³ Gell. NA 4,14,1-2.

³⁴ Cic. de off. 2, 57.: *Quamquam intellego in nostra civitate inveterasse iam bonis temporibus, ut splendor aedilitatum ab opimis viris postuletur. Itaque et P. Crassus cum cognomine dives tum copiis functus est aedilicio maximo munere, et paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima aedilicate functus est, deinde C. Claudius App. f., multi post, Luculli, Hortensius, Silanus; omnes autem P. Lentulus me consule vicu superiores; hunc est Scaurus imitatus; magnificentissima vero nostri Pompei munera secundo consulatu; in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. V.ö. az ismert aediliszek listáját F. R. Broughton, The Magistrates of the Roman Republic II, New York 1952, 466. és k.*

³⁵ Flaviusról is megjegyzi Pomponius, hogy betöltötte ezt a tisztséget, lásd Földi A., A libertinusok leszármazóinak közjogi helyzete a köztársasági és császárkori Rómában, Jogtörténeti Tanulmányok 6 (1985) 99.

³⁶ Cic. de leg. 3,3,7.

³⁷ Utalásokat találunk erre már Plautusnál: Poen. 1011. és k., Persa 159. és k., v. ö. Spranger, Sklavenfiguren 62. További források Cic. Verr. 5,14,36, pro Mur. 19,40, Liv. 10,47,4, 23,30,16, 24,43,7, 25,2,8, 27,6,19, 27,21,9, 27,36,8, 28,10,7, 29,11,12, 29,38,15, 31,50,2, 33,25,1.

Az *aediles curules* egyik tipikus feladatköre, a *cura ludorum solemnium* valószínűleg az ünnepi játékokon kezdetben ellátott rendészeti funkcióból alakult ki³⁸. Livius³⁹ úgy tudja, hogy az *aediles* először Kr.e. 310-ben léptek fel ebben a szerepben, amikor a diktátor Papirius Cursor triumphusán a fórum feldíszítéséről gondoskodtak. A *Iudi Romani* szervezése kezdetben egyedül a konzulok tisztsége volt, de az *aediles* egyre több „kiszolgált munkát” vállaltak mellettük, míg végül a játékok rendezése teljesen az ő kezükbe csúszott át⁴⁰. Ezenkívül bizonyos szakrális jellegű játékokat hagyományosan az *aediles* szerveztek⁴¹.

Később az ünnepi játékok szervezése a politikai reklám fontos része volt, ezzel lehetett népszerűsége szert tenni a választópolgárok körében⁴². Az aediliszi tisztséget tehát az egyéni karrierben a szavazatokért vívott küzdelemben jól ki lehetett használni. A nép többnyire azt a jelöltet részesítette előnyben, aki korábban mint *aedilis* nagyvonalú és pazar játékokat rendezett. Sulláról maradt fenn az a történet, hogy amikor a praetorok választásán jelöltette magát, nem kapott elegendő szavazatot. Sikertelenségét ő maga azzal magyarázta, hogy pályafutása során nem volt *aedilis curulis*, kihagyta ezt a stációt. A nép viszont elvárta volna tőle, hogy előbb *aedilis*nek pályázzon, mert arra számítottak a rómaiak, hogy ő majd különlegesen szép játékokat rendez. Sulla ezt figyelmen kívül hagyta, és egyből praetornak jelöltette magát, a csalódott nép viszont nem szavazott rá⁴³.

A játékok nagy politikai jelentősége miatt egyre inkább túlzásba vitték a pazarlást. Caesarról maradt fenn az a történet, hogy ő volt az első, aki mint *aedilis curulis* az apja temetésére rendezett ünnepségen az arénát ezüsttel díszítette fel és a gladiátorok ezüst fegyverekkel harcoltak a vadállatok ellen⁴⁴. A túlzott pazarlás megakadályozására a *principatus* idején rendeleteket bocsátottak ki. Suetonius

³⁸ V. ö. W. Kubitschek RE 1, 456. és k.

³⁹ Liv. 9,40,16.

⁴⁰ Liv. 10,47,4, 23,30,16, 24,43,7, 25,2,8, 27,6,19, 27,36,8, Cic. Verr. 5,36, Dio Cass. 37,8,1.

⁴¹ V.ö. Liv. 34,54,3, Cic. har.resp. 27, Dio Cass. 37,1. W. Kubitschek RE 1, 457.

⁴² Részben ehhez kapcsolható az a tradíció, hogy a magistratusok a választási harcban ajándékokat szórtak a nép közé: gabonajegyeket, fa- vagy fémlapocskákat, v.ö. Benedek F., *Iactus missilium*, Scr. Guarino 5, Napoli 1984, 2110. és k.

⁴³ Cic. de off. 2,58, Plut. Sull. 5. A magistraturák betöltését meghatározó *lex Villia annalis* ugyanis nem követelte meg kifejezetten az aediliszi tisztség betöltését a praetorság előtt, v.ö. B. Kübler RE 14, 406. Mint azonban Sulla esete mutatja, a gyakorlatban szokásos és ajánlatos volt először erre a hivatalra pályázni.

⁴⁴ Plin. nat. 33,16.

Tiberiusról jegyezte fel, hogy *ludorum ac munerum impensas corripuit mercedibus scaeniconum recisis paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis*⁴⁵.

A *cura annonae* mint aediliszi feladatkör az utóbbi évek tudományos irodalmában szintén elsősorban szociális aspektusból került értékelésre⁴⁶. Sokáig az *aediles curules* gondoskodtak arról, hogy a *plebs* körében olcsó gabonát osszanak szét. Ezen feladat „nagylelkű” ellátása révén éppúgy a későbbi karrier során jól kamatozó népszerűsége lehetett szert tenni, mint a fent említett ünnepi játékok pazar megrendezésével.

Az ingyenes állami gabonaosztást kezdetben csak éhínség vagy jelentős árdrágítás esetén szervezték meg⁴⁷. A legkorábbi adat arra vonatkozóan, hogy a római állam egy magistrátust bízott meg a gabonaellátás megszervezésével, a Kr.e. 440–439-es évről került feljegyzésre. Livius⁴⁸ a megbízott L. Minucium mint *praefectus annonae* említi⁴⁹. A Kr.e. 299. évre vonatkozóan már kimondottan az *aedilest* említik, akik a gabonaárak megdrágítását energikus közbelépésükkel megakadályozták. Ők maguk gondoskodtak a gabonaszállítmányokról és kiosztották azt a polgárok között⁵⁰. Az ifjabb Gracchus által indítványozott *lex frumentaria* után a hatósági gabonaosztás általánossá vált és minden évben, havi porciókban adták ki a fejadagokat⁵¹. Miután a gabonaellátás megszervezése állandó feladatként jelentkezett, egyre terheesebb kötelességet jelentett az *aediles* számára. Ezért Caesar az aediliszek számát két új tisztség létrehozásával megtoldotta, és a két új *aedilest* az *aediles ceriales* elnevezéssel jelölte. Az ő kizárólagos feladatuk lett ezentúl a *cura annonae* ellátása⁵².

C) A késői köztársaság aediliszei fontos állami tisztségviselők voltak, akik a Cicero által *cura urbisként* megnevezett városrendészeti feladatkört is ellátták. Ez nagyon sokféle tevékenységet jelentett, amelyeket összefoglalóan és kicsit anakronisztikusan a „városi

⁴⁵ Suet. Tib. 34,1.

⁴⁶ V.ö. Kunkel–Wittmann, Staatsordnung 615. további irodalommal.

⁴⁷ V. ö. Garnsey, Famine 167. és k.

⁴⁸ Liv. 3,32,2.

⁴⁹ Garnsey, Famine 170., 177. szerint valójában inkább egy tribunus lehetett. Livius saját korának terminológiáját vetíti vissza a múltba.

⁵⁰ Liv. 10,11,9, 10,9,10–14.

⁵¹ App. civ. 1,21, Plut. Caes. 8,4, Cic. Verr. 2,3,72, Liv. 10,11,9, 30,23,41, 30,26,6, 31,3,4, 33,42.

⁵² A további irodalomra vonatkozóan v. ö. Rickman, Corn Supply 34. és k., Garnsey, Famine 178. és k.

közigazgatási hatóságok” funkciójával rokoníthatunk. Ide tartozott a közúti forgalom⁵³, a vízvezetékek és kutak⁵⁴, fürdők és bordélyházak⁵⁵ felügyelete, a szerencsejátékok megtiltása és üldözése⁵⁶, és a hivatalosan nem engedélyezett külföldi vallási szekták elleni fellépés⁵⁷. Az *aediles* feladata volt az is, hogy *triumphus* illetve ünnepi játékok idején a közrendet biztosítsák⁵⁸. A templomi- és középületek épségén szintén ők őrködtek⁵⁹. Mivel Róma utcáinak és közttereinek rendjére is ők vigyáztak, intézkedtek arról, hogy vadállatokat a városban csak felügyelet és a szükséges biztonsági intézkedések megtétele mellett lehessen sétáltatni⁶⁰.

Kiemelt figyelmet érdemel az *aediles curules* feladatköréből piacfelügyeleti tevékenységük. Ők ügyeltek arra, hogy a piacon csak helyes súlyokat és mértékeket használjanak. A hamis súlyokat széttörték⁶¹ és a rajtakapott kereskedő költségére újakat készítetttek⁶². Az ilyen jellegű hamisításokkal szembeni állami fellépés egyébként már igen korán jelentkezett. A *lex Silia de ponderibus publicis*⁶³ a bűnösnek találtat pénzbüntetéssel, vagyona felének elkobzásával fenyegeti⁶⁴.

⁵³ Ők gondoskodtak arról, hogy az utcákat burkolják, tisztítsák és a forgalmat akadályozó tárgyaktól szabadon tartsák a rómaiak, v. ö. Plaut. Stich. 352, Suet. Vesp. 5, lex Jul. Munic. 2,50, 2,68, D 18,6,13(12) Paul. 3 Alf. epit. Az utóbbi Digesta-fragmentum szemléletesen mutatja az *aediles* határozott intézkedési stílusát. Egy római polgárnak újonnan vásárolt ágyakat szállítottak és ideiglenesen a háza előtt az utcára pakolták le őket. Az *aedilis* éppen arra járt segédeivel, és az ágyakat hirtelen elhatározással összetörette, mivel akadályozták a forgalmat. A jogtudóshoz intézett kérdés a kártérítés mikéntjére vonatkozott. Az *actio legis Aquiliae* indíthatóságáról v. ö. R. Krückmann, SZ 60 (1940) 65. és k. és Th. Mayer-Maly, SZ 74 (1957) 364.

⁵⁴ Frontin. 95 - 97.

⁵⁵ Tac. ann. 2,85, Sen. epist. 86,10.

⁵⁶ Mart. 5,84, 14,1, v.ö. M. Kurylowicz, SZ 102 (1985) 185. és k.

⁵⁷ Liv. 4,30, 26,1, Cic. har. 22,24, v.ö. Siber, Verfassungsrecht 201.

⁵⁸ Liv. 25,1, 27,37, 11,102,7.

⁵⁹ Varro ling.l. 5,81, Varro rust. 1,2,2, Cic. Verr. 5,14,36, Cic. Phil. 9,17, Paul. Fest. 13, CIL VI 3823.

⁶⁰ D 21,1,40,1 Ulp. 2 ed. aed. cur., D 21,1,42 Ulp. 1 ed. aed. cur., v.ö. Lenel EP³ 565.

⁶¹ Pers. 1,128, Juv. 10,10, D 19,2,13,8 Ulp. 32 ed. A súlyok és mértékek mintapéldányai Jupiter capitoliumi templomában álltak, v.ö. Mommsen, Staatsrecht II, 500. l.j.1. A hamis súlyok és mértékek elleni harchoz v.ö. F. Haymann, SZ 40 (1919) 351., P. Stein, Cambridge Law Journal 4 (1955) 226. és k.

⁶² V.ö. CIL 8, 3294, 9666, 9,1656.

⁶³ FIRA I 79, Festus 246L, Rotondi, Leges publicae 473., a régebbi irodalmat összefoglalóan ismerteti R. Orestano, BIDR 44 (1936-37) 274. l.j.193. Wieacker, RR 305. l.j.95. és 425. l.j.72. kiemeli, hogy a *lex Silla* nyelvezete a XII t.t. korának jellegzetességeit hordozza.

⁶⁴ V.ö. Rotondi, Leges publicae 275., Siber, Verfassungsrecht 201., M. Kaser, SZ 67 (1950) 496. l.j.91.

Az *aediles* szigorúan felléptek az uzsorások ellen és megpróbálták az árdrágítást adminisztratív eszközökkel megakadályozni⁶⁵. Ennek során előfordult, hogy hatóságilag rögzítették az árakat. A rögzített árak nehezen egyeztethetők össze a szabad piacról alkotott elképzeléseinkkel, amelyeket többnyire magától értetődően visszavetítünk az antikvitás viszonyaira is. Forrásaink viszont kétségtelenül tartalmaznak ilyen adatokat. Így Plinius⁶⁶ arról tudósít, hogy Appius Claudius Caecus konzulsága idején 12 font olaj 1 asba került. Kr.e. 74-ben pedig M. Seius mint *aedilis curulis* gondoskodott arról, hogy a római nép egész hivatali éve során 1 asért 10 font olajat vehessen⁶⁷. Mindkét esetben adminisztratív eszközökkel szorították le az olaj árát. Rómában az olaj alapvető élelmezési cikk volt, ami arra utal, hogy az árszabályozásnak itt elsősorban politikai jelentősége lehetett⁶⁸. Plautus egyik komédiájában viszont általános érvénnyel említi az árak rögzítésének gyakorlatát: *quae improbast pro mercis vitio dominium pretio pauperet*⁶⁹.

Más források is tanúskodnak az árak hatósági rögzítéséről. Kr.e. 89-ben a censurók felső limitet állapítottak meg a Rómába importált görög borok árára⁷⁰. Livius⁷¹ arról tudósít, hogy Cato a rabszolgapiacra vezetett be hasonló intézkedéseket. Végül Apuleius regényének egyik részlete⁷² arra enged következtetni, hogy az efféle piaci beavatkozások egyáltalán nem lehettek ritkák.

Az *aediles curules* törekedtek arra, hogy a vásártereken eladásra kerülő áruk minőségét is kontroll alá vonják. Lehetőségük volt arra, hogy a tiltott árukkal való kereskedést megakadályozzák és a csalárd szándékkal meghamisított árukat megsemmisítsék⁷³. Plautus⁷⁴ szerint ez mindennapos jelenség volt: *Novi, Neptunus ita solet, quamvis fastidiosus aedilis est: si quae improbae sunt merces, iactat omnis*⁷⁵. Plautus

⁶⁵ Plaut. Mil.glor. 727 is utal erre, v.ö. Garnsey, Famine 108. és k., 182. és k.

⁶⁶ Plin. nat. 15,2.

⁶⁷ Plin. nat. 15,2, hasonlóan Liv. 30,26,5–6, v.ö. Garnsey, Famine 188.

⁶⁸ V.ö. Rickman, Corn Supply 34. és k., aki hangsúlyozza, hogy a gabona- és olajárakat sokszor nem a kereslet-kínálat, hanem politikai szempontok határozták meg.

⁶⁹ Plaut. Mil.glor. 727, v.ö. Spranger, Sklavenfiguren 61, Leo, Geschichte 142.

⁷⁰ Heichelheim, Wirtschaftsgeschichte 467.

⁷¹ Liv. 39,44,3.

⁷² Apul. Met. 1,25.

⁷³ Plaut. Rud. 372. és k., Capt. 823–824, Apul. Met. 1,25.

⁷⁴ Plaut. Rud. 374.

⁷⁵ Azt, hogy az idézett rész eredeti Plautus-szöveg és római viszonyokat tükröz, Mommsen, Staatsrecht 500. l.j.2. véleményével szemben bizonyította Fraenkel, Plautus 40. Spranger, Sklavenfiguren 61. szerint az *aediles* gúnyos említése a *cura annonae*-ra utal. A szövegösszefüggés alapján azonban úgy tűnik, hogy

erős szatírával jeleníti meg az aediliszeket és Neptunushoz, a tenger istenéhez hasonlítja őket. A meglepő összevetés bizonyosan túloz, mégis következtetni enged a piacfelügyelők hatalmi pozíciójára. Az alapul szolgáló szituáció valószínűleg megszokott volt a költő Rómájában.

Az Apuleius-történetben, amelyre fent már röviden utaltunk, az aedilisz hasonlóan semmisítette meg a kosár halat, mivel minőségre érzékeny szemével azonnal érzékelte az áru hitványságát, az aránytalanul magas áron pedig felháborodott⁷⁶. A jelenet kapcsán meg kell jegyezni, hogy az aedilisz a halak megsemmisítését rendelte el ahelyett, hogy azok visszavételére kötelezte volna a halkereskedőt és visszaadatta volna vele a vételárat. A *redhibitio* tehát szóba sem került. Apuleius e jelenetben talán az *aediles curules* büntető-rendészeti szabályainak fonákságát állítja pellengérré. A család kereskedő megbüntetésével ugyanis csak részben tekinthető elintézettnek az eset. A piac megsértett rendjét helyreállították, de a rászedett vevő hal és pénz nélkül maradt.

Suetonius arról tudósít, hogy az aediliszek határozottan felléptek az engedély nélküli kereskedelem ellen⁷⁷: Claudius száműzött egy praetori rangú szenátort, mert az illető aedilisi működése idején megbüntette Claudius egyik bérlőjét, aki a városban engedély nélkül árusított péksüteményt. Ráadásul a *vilicust*, aki a bérlő érdekében közbelépett, megkorbácsoltatta. A *multasset* igealak arra enged következtetni, hogy a feketén kereskedőt talán pénzbüntetéssel sújtotta. A *flagellasset* viszont egyértelműen mutatja, hogy a *vilicust* testi fenytéssel büntette. A túlzottan szigorú eljárás ellen tiltakozva Claudius elrendelte, hogy a süteményárusok bódéi a jövőben ne tartozzanak az aediliszek felügyelete alá.

Századokkal később Hieronymus⁷⁸ nosztalgiával tekint vissza az *aediles* szigorú vásári rendjére. Őt vallási okok vezérlik, amikor visszautasítja a nyereséghajhászást és panaszkodik polgártársai életmódja miatt. Megjegyzi, hogy a múltban a szélhámusokat az aediliszek illetve az agoranomosok visszatartották a durvább csalásoktól.

inkább piacfelügyeletükről általában mondja ki véleményét a költő.

⁷⁶ Apul. Met. 1,25. Mommsen, Staatsrecht 504. Ij.1-el szemben Kaser, Jurisdiktion 174. Ij.7. joggal hangsúlyozza, hogy az idézett rész nem az aediliszek bíráskodási jogát, hanem büntetőjogkörét tanúsítja.

⁷⁷ Suet. Claud. 38,2.

⁷⁸ Hier. 125,16.

6.§. Ius edicendi

A *ius edicendi*⁷⁹ jelentette a magistrátus azon jogát, hogy hivatali évének kezdetén meghirdethette, hogy működése alatt milyen főbb elvek szerint fog eljárni. Az ediktum az a „hirdetmény”, amelyben ezen alapelveket nyilvánosságra hozta.

Plautus szemléletesen parodizál egy ilyen ediktumot⁸⁰, amelyben a piaci árusok egész „bűnlajstromát” sorolja fel. Ergasilus, a jelenet főszereplője dühösen számolja a hentesek, halárusok és egyéb kiskereskedők csalási módszereit és esküdjözik, hogy mórésre tanítja őket. Ránca szedésükre válogatott verésekkel fenyegetőzik:

Plaut. Capt. 813–822.: *Tum piscatores, qui praebent populo pisces foetidos, qui advehuntur quadrupedanti crucianti cantherio, quorum odos subbasilicanos omnes abigit in forum, eis ego ora verberabo surpiculis piscariis, ut sciant, alieno naso quam exhibeant molestiam. tum lanii autem, qui concinnant liberis orbis oves, qui locant caedundos agnos et duplam agninam danunt, qui petroni nomen indunt verveci sectario, eum ego si in via petronem publica conspexero, et petronem et dominum reddam mortales miserum.*

Hegio, a jelenet másik szereplője a következő megjegyzést teszi a fenti monológ hallatán⁸¹: „Úgy beszél, mint egy aedilis az ediktumában, csodálom, hogy az aetolok nem tették meg agoranomosznak”. A jelenetben az aediliszek említése nyilván a komikum fokozását szolgálta, piacrendészeti szabályaikat ráadásul egy parazita szájába adta Plautus⁸². Hegio megjegyzésében összevegyíti a görög és a római terminológiát:

⁷⁹ V.ö. Gai. inst. 1,6, E. Weiß, SZ 37 (1916) 166., A. Pezzana, IURA 7 (1956) 253., Leifer, Gewaltgedanke 287., E. Jobbe-Duval, Les decreta des Magistrats, St. Bonfante III, Milano 1930, 187., Ph. Meylan, Labeo 2 (1956) 118., G. Pugliese, Il processo civile romano II, Milano 1963, 106., Kaser RP 180., (Honsell-Mayer-Maly-)Selb, RP 12. Az aediliszek *iurisdictio*jához átfogóan Kaser, Jurisdiktion 173. és k. A *iurisdictio* és *imperium* viszonyáról folytatott vita nem tartozik szorosan témánkhoz, v.ö. erről P. F. Girard, L'histoire de l'organisation judiciaire des Romains I, Paris 1901, 228., Leifer, Gewaltgedanke 68. és k., P. De Francisci, St. Albertario I, 397. és k., Impallomeni, L'editto 109. és k., ehhez kritikával A. Pezzana, IURA 7 (1956) 252. és k. Kaser, Jurisdiktion 174. véleményéhez csatlakozva meddőnek lehet ítélni a vitát: „Vom Begriff des *imperium* her ist mithin eine Aufklärung über Inhalt und Grenzen der ädilizischen *iurisdictio* nicht zu erwarten”.

⁸⁰ Plaut. Capt. 790. és k. A jelenethez v.ö. Fraenkel, Plautus 133., W. Buckland, The Roman Law of Slavery, Cambridge 1908, 445. és k., 534., 720., Spranger, Sklavenfiguren 61.

⁸¹ Plaut. Capt. 823.

⁸² Spranger, Sklavenfiguren 62. hangsúlyozza, hogy gyakori jelenség Plautusnál az, hogy római előljárók szavait rabszolgák szájába adja.

edictiones aediliciae, agoranomos. Ez a keveredés óvatosságra int a forráshely értékelésénél, hisz nem egyértelmű, hogy Plautus görög vagy római életviszonyokat jelenít-e meg. A Plautus-kutatók véleménye szerint azonban tipikus az a jelenség, hogy a szerző tudatosan keveri a római és görög elemeket komédiáiban. A szakkifejezéseket, a jogintézményeket és a tisztségviselők megnevezését tetszése szerint váltogatja. Vigjátékai tulajdonképpen nem kategorizálhatók aszerint, hogy római vagy görög viszonyokat ábrázolnak-e, hanem inkább úgy tekinthetők, mint amelyek mindkét világban egyszerre játszódnak⁸³: Plautus egy egységgé gyúrja össze a görög és a római környezetet. Az viszont igen valószínű, hogy Plautus mint komédiszerző ügyelt arra, hogy célzásai és viccei a publikum számára könnyen érthetőek és egyértelműek legyenek, hisz különben nem számíthatott volna a nézők tetszésnyilvánítására. Görög köntösbe bujtatta hát római figuráit, hogy a felszín alól kivillanó eredeti római színek annál hatásosabbak legyenek. Így a fent idézett jelenet ediktumában minden bizonnyal korának római valóságára utal.

Az idézett szöveg szemléletesen érzékelteti az ediktumok szokásos tartalmát: piaci előírások voltak ezek, amelyek bizonyos áruk minőségi követelményeit és esetleg azok limit-árát rögzítették. Az *Ergasilus* által kilátásba helyezett fenyegetésekből arra is következtethetünk, hogy milyen szigorral és milyen intézkedések sorával léptek fel az aediliszek a vásárok rendjének fenntartása érdekében. Valószínűleg hasonlóan határozott fellépés jellemezte a római piacok mindennapjait⁸⁴.

A fenti Plautus-jelenet arra is bizonyítékkal szolgál, hogy az *aediles* jogköre kiterjedt a *multae dictio*-ra⁸⁵. A *multae dictio* büntetéskiszabási jogot jelent. Ennek értelmében az aediliszek elrendelhették, hogy a csalárdul árdrágító vagy árut hamisító piaci árusokat megkorbácsolják, megbotozzák vagy pénzbüntetéssel sújtják⁸⁶. Ezt a

⁸³ Leo, *Geschichte* 142. hangsúlyozza, hogy ebben a jelenetben az *edictiones aediliciae* római, azután jönnek az aetolok, és az *agoranomosz* szinte észrevétlenül illeszkedik a szövegbe. Leo véleménye szerint ilyen esetekben Plautus az eredeti görög mű egy részletét rómaivá formálta. Hasonló utalások találhatók *Stich.* 352, *Poen.* 1012, *Trin.* 990. Hasonlóan értékeli Plautust P. Grimmel, *A latin irodalom története*, Budapest 1992, 19. és k.

⁸⁴ Selb, *Edikt* 270. egyáltalán nem tartja meglepőnek a jelenet fantáziadús fenyegetéseit. A normaszegés következményeit ugyanis a magistratus hatalmánál fogva szabadon határozta meg, többnyire még az ediktumban sem lettek ezek előzetesen meghirdetve.

⁸⁵ Hasonlóan *Plaut. Rud.* 374, *Trin.* 990, *Apul. Met.* 1,25, *D* 50,2,12 *Callistr.* 6 *cogn.*, v.ö. B. Kübler, *Geschichte* 253. A *ius coercitionis* a *quaestores* kivételével valamennyi magistratust megilletett, Kübler *RE* 14, 421.

⁸⁶ A pénzbüntetés nagyságát már igen korán, a Kr.e. V. században korlátozták. A *multa maxima* 3020 *as*, eredetileg 30 *marha* és 2 *birka* ára volt, v.ö. *Fest.* 144, 237, *Gell. NA* 4,14, 10,6, 11,1,2, *Val. Max.* 6,1,7, 8,1, *Suet. Tib.* 2, *Cic. Verr.* 1,12,36, 5,67,173, *Liv.* 8,22,2, 25,2,9, 38,35, *J. Bleicken, SZ* 76 (1959) 370. és k., *Leifer, Gewaltgedanke* 280. és k., *Kaser, Jurisdiktion* 179. l.j.33., 190. l.j.99.

7.§. Edictum aedilium curulium

„rendészeti-büntetőjogi” eredetű büntetéskiszabási jogot azonban élesen el kell határolni a *iurisdictio*tól, a magánjogi bíraskodási jogtól, mely az árucsereforgalom résztvevői közötti viták eldöntésére irányul⁸⁷.

Az aediliszek civiljogi *iurisdictio*ja egyébként erősen korlátozott volt mind tárgyát, mind helyét illetően. Bíraskodási jogkörük egyedül arra terjedt ki, hogy a piacon eladott rabszolgák és igásbarmok rejtett hibái miatti vitákban igazságot szolgáltatassanak.

Az ehhez rendelkezésükre álló eljárási eszközök szerények voltak. Bizonyosra vehető, hogy a praetori ediktumból átvettek bizonyos részeket. A Digestában több hely utal arra, hogy az *exceptio rei iudicatae* az aedilisi keresetek ellen is igénybe vehető volt, így D 44,2,25,1 Iul. 9 dig., D 21,1,14,9 Ulp. ed.aed.cur. Más esetek azt mutatják, hogy az *aediles* bíraskodásuk védelmére büntető actiókat adhattak ki, így D 2,3,1,pr Ulp. 1 ed., D 2,5,2,1 Paul. 1 ed. Az azonban valószínűnek látszik, hogy végrehajtást nem rendelhettek el⁸⁸. Bíraskodási joguk abban merült ki, amit a legszűkebb értelemben vett *iurisdictio* jelent: *ius dicere, iudicium dare*. A *missio in possessionem* vagy a *missio in bona* elrendelésére viszont csak a praetor mint impériummal rendelkező magistratus volt jogosult.

7.§. Edictum aedilium curulium:

A rabszolgák és igásbarmok piaci eladására vonatkozó szabályok

Az *aediles curules* általános rendészeti és piacfelügyeleti hatáskörének áttekintése után vázoljuk röviden azt, hogyan szabályozták ediktumukban az eladói kellékszavatosságot. Az áru rejtett fizikai hibáiért való helytállást előíró rendeletek szervesen illeszkednek az egyéb, fent tárgyalt rendészeti szabályok sorába. Kérdés, hogy az *aediles* vásárrendészeti szabályaikkal milyen mélyen avatkoztak be a felek szerződési szabadságába. Vajon kiegészíteni vagy helyettesíteni akarták-e a piacon uralkodó kereskedési, szerződési szokásokat?

⁸⁷ Kaser, Jurisdiktion 183. l.j.56. kritizálja Impallomeni, L'Editto 121. és k. alatt kifejtett elméletét, amelyben utóbbi az aediliszek civiljogi bíraskodási jogkörét a *ius coercionis*ből vezeti le. Hasonló nézeteket vallott már korábban E. Weiß, SZ 37 (1916) 166. és Ph. Meylan, Labeo 2 (1956) 118. Az aediliszek „büntetéskiszabási joga” azonban a civiljogi bíraskodási jogkör kialakulása után is változatlanul továbbélt, v.ö. Leifer, Gewaltgedanke 287. és k., A. Pezzana, IURA 7 (1956) 254. Kaser, Jurisdiktion 183. hangsúlyozza, hogy semmilyen forrás nem bizonyítja és valószínűtlennek is látszik, hogy az ítéletnek való engedelmességet valamilyen *multa*val, büntetéssel való fenyegetéssel kényszerítették volna ki kezdetben az aediliszek. Ez egy „recht rohes und wenig zielstrebiges Mittel” lett volna. Azonkívül a büntetéskiszabási jog többnyire arra szolgál, hogy „dem Befehl oder Verbot im öffentlichen Interesse Gehorsam zu sichern, nicht aber, um private Rechte durchzusetzen”.

⁸⁸ Erről részletesen Kaser, Jurisdiktion 177. és k.

A) Az aediliszek a piacukon információk adására kötelezték az eladókat. Melyek voltak azok az adatok, amelyek közlését a legfontosabbnak tekintették?

I. A legkorábbi ediktum-töredéket Gellius tolmácsolásában ismerjük⁸⁹:

Gell. N.A. 4,2,1: *In edicti aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit: „Titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid morbi vitium cuique sit, quis fugitivus errove sit noxaque solutus non sit”.*

„Az aediliszek ediktumának azon részében, amely a rabszolgák eladását szabályozza, így írták: „(Az eladó) gondoskodjon arról, hogy az egyes rabszolgák *titulusa*⁹⁰ úgy legyen megírva, hogy jól észlelni lehessen, hogy melyiknek mi a betegsége vagy hibája, melyik szökött vagy csavargó és melyik okozott kárt, amit nem térítettek meg”.

Gellius a kommentárban Caelius Sabinustól származó Labeo-idézetekre hivatkozik: hogyan határozták meg a jogtudósok a *morbus* és a *vitium* tartalmát. Az ediktum-idézet tehát nem Gellius, hanem Sabinus illetve Labeo korát tükrözi. Tehát ha

⁸⁹ A következő elemzés során az ediktum-töredékek megjelenése közti időbeli különbségek nem relevánsak. Itt ugyanis nem a genesis, hanem a rendeletek technikája áll a vizsgáldás középpontjában. Az ediktum első megjelenésének időpontját nehéz meghatározni. A szakirodalom általában a Kr.e. II. század közepe táját nevezi meg. A datálás támpontjául két forrásra szoktak hivatkozni: Gell. NA 17,6,1 szerint *Cato maior pro lege Voconia* tartott beszédében a *servus recepticius* kifejezést használta; Festusnál *Verius Flaccus* a következőképpen magyarázza a kifejezést: *servus, qui ob vitium redhibitus sit*, lásd Monier, *Garantie* 8. és k. Ezzel szemben F. Haymann, SZ 51 (1931) 475. úgy véli, hogy a *vitium* miatti *redhibere* egy pusztán ténylegesen, jogszabályi kényszer nélkül végbement egyszerű visszavétel is lehet. A. Watson, TR 39 (1971) 83. hangsúlyozza, hogy az ediktum létezése tulajdonképpen csak a Kr.e. II. század második felére bizonyítható, hasonlóan Ph. Meylan, *Labeo* 2 (1956) 117. A. Rogerson, *St. Zulueta*, Oxford 1959, 116. ugyanakkor csak a Kr.e. I. század kezdetét látja elfogadható dátumnak, hasonlóan Pólay, *Kellékszavatosság* 8. és k. Ugyanakkor J. Patsch, SZ 33 (1912) 607. az ediktum létezését a Kr.e. IV-III. századra sem zárja ki. Az igazállatok adásvételét szabályozó részt, D 21,1,38,pr, még fiatalabbnak tartják, v.ö. Impallomeni, *L'editto* 75. és k., A. Rogerson, *St. Zulueta*, Oxford 1959, 117. Ezzel szemben F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 259. azon a véleményen van, hogy a rabszolgák adásvételéről szóló ediktum már a Kr.e. II. század közepe előtt keletkezett és utána szakaszonként továbbfejlesztették. Haymann, *Haftung* 19. és k. alatt kifejtett véleményével szemben Monier, *Garantie* 10. és k. hangsúlyozza, hogy Varro formuláiból nem szabad arra következtetni, hogy abban az időben az ediktum még nem létezett. Általában óvatosságra int azzal kapcsolatban, hogy a kevés rendelkezésre álló adatból pontos dátumot próbáljunk megállapítani. Ehhez a nézethez csatlakozva szeretném hangsúlyozni, hogy a szerény mennyiségű forrásból semmiképpen sem szabad pontos meghatározásra törekedni. Az a tény például, hogy a korábbi időre nézve nincsenek források, csak a források töredékes fennmaradását, nem pedig az ediktum létezésének hiányát bizonyítja.

⁹⁰ A *titulus* egy táblácska volt, amelyet a piacon az eladó rabszolga nyakába akasztottak, v.ö. Sen. ep. 47,9.

valaki a piactéren rabszolgát akart eladni, köteles volt arról gondoskodni, hogy a vevő bizonyos információkat megkapjon az áruról. A szöveg tanúsága szerint ezen ismeretek szolgáltatása az idézett korban úgy történt, hogy felírták a rabszolga nyakába akasztott táblácskára, a *titulus*ra. Valószínűleg széles körben elterjedt volt a rabszolgapiacokon a *titulus* használata. Az *aediles* ezért itt arról rendelkeznek, milyen információkat kell erre felírni. Nem valószínű viszont az, hogy az aediliszek ezzel a rendelettel a *titulus* használatát kötelezővé nyilvánították volna. Inkább azt rendelték el, hogy ha már egyszer *titulust* használnak, akkor azon a fentieket köteles feltüntetni az eladó.

II. A rabszolgaediktum Ulpianusnál:

D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Aiunt aediles: „Qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitiiue cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto”⁹¹.*

„Az *aediles* elrendelik: „Akik rabszolgákat adnak el, hozzák a vevők tudomására, melyiknek mi a betegsége vagy hibája⁹², melyik szökött⁹³ vagy csavargó és melyiket terhel megtérítetlen *nox*a: mindezt, amikor ezek rabszolgákat adnak el, kötelesek helyesen és nyilvánosan kijelenteni”.

Az ediktum első mondata nagyon hasonlít a Gelliusnál olvasott változathoz. Az egyetlen különbség az információ szolgáltatásának módjában áll. Amíg Gellius szerint az aediliszek a *titulus* kitöltési módjáról rendelkeztek, addig Ulpianus absztraktabban fogalmaz: *certiores faciant emptores*, hozzák a vevők tudomására a betegségeket és a hibákat. De a megkövetelt adatok teljesen megegyeznek a két ediktumban, sőt néhány kivételtől eltekintve azonosak a fennmaradt okiratokban illetve Varrónál található szavatossági klauzulák formuláival. Ez az egybecsengés arra utal, hogy az *aediles* piaci szabályait az általánosan elterjedt szerződési szokások alapján alakították ki.

⁹¹ A szöveget Lenel EP³ 293.§. alapján idézem. A Digestában az Ulpianus-szöveg elején található betoldás kétségkívül interpolált, v.ö. P. Stein, *Fault in the Formation of Contract in Roman Law*, London 1958, 54. és k., F. Peter, SZ 76 (1959) 611.

⁹² A *morbus* és *vitium* fogalmához v.ö. Monier, *Garantie* 32. és k., F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 269. és k.

⁹³ Az egyes hibákkal itt a terjedelmi korlátok miatt nem foglalkozom részletesebben. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a források többsége szerint a rabszolga akkor számított *fugitivus*nak, ha már a vétel előtt szökött vagy szökéssel próbálkozott.

II. fejezet

Egyszerűen arra kötelezték az eladókat, hogy azokat a hibákat közöljék a vevőkkel, amelyekért az eladók egyébként is általában garanciát szoktak vállalni⁹⁴.

III. Az igazállatok adásvételéről szóló ediktum is hasonló szerkezetű:

D 21,1,38,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Aediles aiunt: „Qui iumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur”.*

„Az *aediles* elrendelik: „Akik igazállatokat adnak el, mondják meg helyesen, melyiknek van közülük betegsége vagy hibája, és ahogyan az eladáshoz felszerszámozták őket, úgy adják át őket a vevőknek”.

IV. Hasonlóan a rabszolga nemzetiségéről szóló ediktumtoldatban:

D 21,1,31,21 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent: plerumque enim natio servi aut provocat aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem...”*

Itt Ulpianus nem szó szerint idézi az ediktum szövegét, hanem egy kommentárban tesz említést róla. Az *aediles* azon rendeletét tárgyalja, mely szerint a rabszolgák eladói kötelesek az ügyletnél a vevőkkel a rabszolga nemzetiségét közölni. Ez az adásvételi előírás valószínűleg későbbi toldásként került az ediktumba. A rabszolgák nemzetiségét és származási helyét mindig feltüntették az adásvételi okiratokban is. Erős előítéletek éltek ugyanis a társadalomban bizonyos nemzetiségek jellemvonásairól. A vevők többnyire már úgy mentek a rabszolgapiacra, hogy meghatározott feladatra egy thrákot,

⁹⁴ F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 256. és k. azt tételezi fel, hogy a rómaiak az eladói kötelezettséget az agoranomoszok piaci előírásai alapján fejlesztették ki. Hangsúlyozza, hogy a betegségek absztrakt megjelölése „in echt römischer Weise” történt, mivel „wenn die Römer ein Institut aus anderen Rechtskreisen übernahmen, eigneten sie es durch Umarbeitung, hier durch rationale Erweiterung an”. Pringsheim a rómaiak legfontosabb újítását abban látja, hogy az információadási kötelezettséget, amely már a görögöknél is létezett, a *stipulatio* útján való garanciavállalással egészítették ki. A görög jog hatása inkább közvetett, áttételes lehetett. Az *aediles* valószínűleg nem használták direkt mintául az agoranomoszok piaci előírásait akkor, amikor ediktumukat megfogalmazták. Az agoranomoszok és az *aediles* piacrendészeti szabályainak hasonlóságából inkább arra következtethetünk, hogy a magistrátusok mindkét jogterületen igen hasonló szerződési szokások alapján dolgozták ki rendeleteiket. Az eltérések a hazai szerződési praxis mégiscsak létező különbségeit jelezhetik.

7.§. Edictum aedilium curulium

szíriait stb... kerestek⁹⁵. Erre a tapasztalatra Ulpianus is utal kommentárjában. Az aediliszi rendelkezés szükségességét ugyanis azzal indokolja, hogy a rabszolga nemzetisége vagy vásárlásra csábítja, vagy elriasztja a vevőt. Ezért fontos érdekük volt a vevőknek, hogy a nemzetiségi hovatartozásról helytálló információt kapjanak.

V. Szintén későbbi az ediktum-toldal a veterán rabszolgákról:

D 21,1,37 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Praecipiant aediles, ne veterator pro novicio veneat. et hoc edictum fallaciis venditorum occurrit: ubique enim curant aediles, ne emptores a venditoribus circumveniantur. ut ecce plerique solent mancipia, quae novicia non sunt, quasi novicia distrahere ad hoc, ut pluris vendant: praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse et ad ministeria aptiora et dociliora et ad omne ministerium habilia: trita vero mancipia et veterana difficile est reformare et ad suos mores formare. quia igitur venaliciarii sciunt facile decurri ad noviciorum emptionem, idcirco interpolant veteratores et pro noviciis vendunt. quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant: et ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.*

Az aediliszi ediktumot itt sem szó szerint, hanem csak tartalmilag idézi Ulpianus. Hasonló adatszolgáltatási kötelezettségről van szó, mint a fent idézett szövegekben. Az *aediles* egy új rendelettel egészítették ki ediktumukat, mert a mindennapos piaci ügyleteknél egyre fontosabbá vált az a körülmény, hogy az eladandó rabszolga *veterator* vagy *novicius*. Ezért az *aediles* elrendelték, hogy egy *veterator* nem szabad *novicius*ként eladni. Ezzel az ediktum-kiegészítéssel gondoskodtak arról, hogy az eladók efféle csalásait megakadályozzák.

Az aediliszek ügyeltek arra, hogy a vevőket ne csapják be az eladók. A vevőt rászedni, *circumvenire*, megfelel a *caveat emptor*⁹⁶ régi elvének. Piaci rendszabályaikkal

⁹⁵ V.ö. Mart. 7,80. Varro rust. 2,10,4 arról tudósít, hogy a Duna vidékéről származó rabszolgák a legjobb pásztorok. Cic. de or. 2,66 hangsúlyozza, hogy a szíriaiak általában rosszul tudnak görögül. Petr. 22 azt mondja, hogy a szíriaiak szegyetelenül lopnak, a kappadokiaiak piszkosak, a szardíniaiak pedig nem becsületesek. Cato Fr.33 úgy véli, hogy a liguriaiak csalók. Végül Varro rust. 1,17,4-7 óva int attól, hogy azonos nemzetiségből nagyobb számú rabszolga legyen egy birtokon, mert ez feszültségekhez vezethet. Ezeket az előítéleteket a vevők szem előtt tartották beszerzéseiknél.

⁹⁶ A. Wacke, SZ 94 (1977) 202. és k. hangsúlyozza, hogy a *circumvenire* megengedettsége sokkal régebbi eredetű, mint a *fides* követelménye.

az *aediles* valószínűleg annak az ősi szokásjogi elvnek próbálták határt szabni, amely szerint „cserélni” és „csalni” azonos gyökerekkel bírnak⁹⁷.

Ulpianus a fenti ediktum-rendeletkezés kibocsátását azzal indokolja, hogy a csalárd kereskedők a *veterator* rabszolgákat gyakran *noviciusként* adták el, mert az utóbbiak keresettebbek és drágábbak voltak. *Veterator* és *novicius* terminus technicus volt, melyek nem annyira a rabszolga korát, hanem inkább képzettségét fejezték ki. Azok a rabszolgák ugyanis, akiket egyszer már egy meghatározott tevékenységre betanítottak, nehezen sajátítottak el másféle munkát⁹⁸. Általános vélemény volt, hogy a még betanítatlan rabszolgák romlatlanabbak, engedelmesebbek, könnyebben alkalmazhatók mindenféle szolgálatra. Ezzel szemben a *veterana*, akik mögött már hosszú szolgálat áll, nehezebben formálhatók és rosszabbul alkalmazkodnak egy új gazda elvárásaihoz. Az eladók ezért igyekeztek szépíteni a valóságot, a vevők érdeke viszont az volt, hogy helytálló információhoz jussanak. Az aediliszek beavatkozását éppen az alapozta meg, hogy a hamis adatszolgáltatás révén a rabszolga magasabb áron cserélt gazdát.

A *veterator* – *novicius* ediktumkiegészítés látszólag felesleges: ha ugyanis az eladó a *dicta et promissa*ért mindenképpen helytállásra köteles, akkor érthetetlen, hogy miért kellett specifikusan egy *dictum*, a rabszolga *novicius* vagy *veterator* volta miatt külön felelőssé tenni⁹⁹. Az ellentmondást a szerzők általában bizonyos kronologikus sorrend megállapításával próbálják feloldani. Ennek a megoldásnak viszont az a szépséghibája, hogy a Digestában, illetve a Digesta-szerkesztők szerint Ulpianusnak az aediliszi ediktumhoz írt kommentárjában egymás mellett szereplő jogi szövegektől megtagadja az egyidejű érvényesség lehetőségét. Ha azonban az ediktumot szorosan úgy értelmezzük, hogy az eladókat bizonyos információk szolgáltatására kötelezi, akkor a rabszolga képzettségi fokának közlését elrendelő rész nem áll ellentmondásban a *dicta et promissa*ért való felelősséggel. Az *aediles* ugyanis nem azt írták elő, hogy az esetlegesen megígért tulajdonságért (*dictum*), hogy a rabszolga *novicius*, az eladó helytállni köteles. Sokkal inkább azt rendelték el, hogy az eladó adatot köteles szolgáltatni arról, hogy a rabszolga *veterator* vagy *novicius*-e. Ha az eladó semmilyen felvilágosítást nem ad, akkor úgy tekintik, hogy a rabszolgát *noviciusként* adja el. Ha

⁹⁷ „Tauschen” és „täuschen” a németben is azonos etimológiai gyökerekből vezethetők le, v.ö. A. Wacke, SZ 94 (1977) 202. lj.78.

⁹⁸ V.ö. Hor. epist. II,24, Quint. decl. 340,4, D 21,1,65,2 Ven. 5 act. Staermann, Blütezeit 54. úgy véli, hogy egy rabszolga akkor számított *veterator*nak, ha korábban valamilyen üzleti vállalkozást vezetett.

⁹⁹ V.ö. Haymann, Haftung 31. és k. és J. Partsch, SZ 33 (1912) 606. Partsch úgy véli, hogy ez az ediktumrész nem egyeztethető össze a *dicta et promissa*ért való felelősséggel. Ha ugyanis általános érvénnyel előírják a felelősséget a *dicta et promissa*ért, akkor a rabszolga nemzetiségéről szóló külön rendelkezés feleslegesnek látszik. Partsch az ellentmondást úgy hidalta át, hogy a *dicta et promissa*ért való felelősséget sokkal fiatalabbnak ítélte az ediktum más részeinél.

később kiderül, hogy az mégis *veterator* volt, akkor a vevő ez miatt *redhibitio*t kérhet. Ez nem a *dicta et promissa*ért, hanem az ediktum által megkövetelt információk elmaradásáért való felelősség.

VI. Az alább következő fragmentumok valószínűleg késői kiegészítései az ediktumnak, jóllehet Ulpianus együttesen, a főszövegbe foglalva idézi őket:

D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis conciscendae sibi causa quid fecerit, inveharenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus.*

„Ugyanúgy ha a rabszolgá halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményt¹⁰⁰ követett el, öngyilkosságot kísérelt meg¹⁰¹, vagy az arénában vadállatokkal való harcra ítélték, mondják meg mindezt az eladáskor: ezen okok miatt ugyanis megadjuk a perlési lehetőséget”.

Az aediliszek ediktumukat állandóan formálták, a régi előírásokat esetleg kihúzták, majd újakkal megtoldották¹⁰². Ulpianus ediktumidézetében ez a fragmentum az utolsók között található: a perlési feltételek és a restitúciós szabályok részletezése után kerül említésre, logikailag azonban az első szakaszhoz, a releváns hibák felsorolásához tartozik. Ez a rendezetlen felépítés a jogfejlődés korai időszakából származó jogforrásokra jellemző, amelyekben a később született szabályokat egyszerűen a korábbi szöveg végéhez csapták, nem törődve azzal, hogy azok tartalmilag melyik részhez kapcsolódnának¹⁰³. A jelenség egyaránt magyarázható a kényelmességgel, a szisztematikus gondolkodásra való képtelenséggel vagy technikai nehézségekkel¹⁰⁴. Az utólag betoldott szabályok nem szükségképpen fiatalabbak, bár az aediliszi ediktum szövegénél ezt joggal feltételezhetjük¹⁰⁵.

Végezetül néhány észrevétel a fenti aediliszi rendeletek stílusához. Az eredeti ediktumot szó szerint idéző szövegek (Nr. I. és Nr. II.) az információadási paranccsal

¹⁰⁰ A *fraus capitalis*hoz v.ö. H. Krüger–M. Kaser, SZ 63 (1943) 168.

¹⁰¹ Az öngyilkosság megítéléséhez v.ö. A. Wacke, SZ 97 (1980) 42. lj. 66.

¹⁰² Az aediliszi ediktum réteges keletkezéséhez v.ö. Kaser, Ediktsstil 69.

¹⁰³ V.ö. Daube, Biblical Law 74. és k.

¹⁰⁴ A köbe vagy érbe vésett feliratoknál könnyen elképzelhető a technikai probléma, de a szóban hagyományozott szövegeknél is hasonló eredményhez vezethet a régi sémához való erős ragaszkodás, v.ö. M. Kaser, SZ 66 (1949) 620.

¹⁰⁵ V.ö. Kaser, Ediktsstil 69.

kezdődnek. Az igék (*curato, pronuntianto, dicunto*) Fut. Imperativus alakban állnak. Az Ulpianus által közvetített szövegrész fiatalabb, de tökéletesen utánozza a régi stílust¹⁰⁶. Ez a Fut. Imp. forma egyedül az aediliszi ediktumra jellemző, a praetori ediktumokban sohasem találkozunk vele¹⁰⁷. Az imperativust Karlowa¹⁰⁸ a rendelkezések rendészeti-büntető jellegével magyarázta, mely elmélet ma már meghaladottnak számít. Az aediliszi ediktumok stílusa leginkább a köztársaság-kori törvényekkel hozható rokonságba¹⁰⁹. A köztársasági korszak korai törvényeiben mindig Fut. Imp. 3. személyt használtak¹¹⁰. A közvetlen tónust a normacímzettek köre is magyarázza. Az aediliszek, az utcák és piacok tekintélyes urai a kiskereskedők, kofák, jöttment idegenek és a nagyváros legalsó társadalmi osztályainak más kétes egyenei között tartottak rendet.

Daube viszont Catonak a *De agricultura* című művében használt stílusát találta a leginkább hasonlónak¹¹¹. Daube tézisei alapján az aediliszi ediktumokat mint ajánlásokat foghatjuk fel, amelyek egy adásvételi ügylet megkötésének helyes útját ajánlják a felek figyelmébe. Cato gazdasági tanácsaitól annyiban különböznek, hogy az aediliszek be is avatkozhattak, kényszereszközöket alkalmazhattak, ha előírásaikat figyelmen kívül hagyták: *potestas*uk erejénél fogva felbonthatták az adásvételi szerződést.

A stílusvitában nem kívánok önálló elmélettel fellépni: mindkét fenti irányzat érvelésében vannak figyelemre méltó és értékes elemek. A stíuselemek azonban nem bírnak döntő jelentőséggel a jelen munka szempontjából.

B) Több figyelmet érdemel a normaszegés következményeinek meghatározása az ediktumban:

D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicitur: emptori omnibusque ad*

¹⁰⁶ Ez a kettéosztott szerkezetű ediktumok hagyományos felépítése, v.ö. Kaser, *Ediktsstil* 69. Ulpianus ragaszkodását a régi hagyományokhoz tanúsítja az a tény is, hogy az aediliszi ediktumhoz írt kommentárjaiban 64-szer idézi a *veteres* véleményét, v.ö. G. G. Archi, *SZ* 87 (1970) 29.

¹⁰⁷ A praetori ediktumokra jellemző felépítés a következő: *ut* vagy *ne* Konjunktívval, v.ö. Daube, *Roman Legislation* 91.

¹⁰⁸ Karlowa, *Rechtsgeschichte* 462.

¹⁰⁹ V.ö. Daube, *Forms of Roman Legislation* 92., A. Watson, *TR* 39 (1971) 72.

¹¹⁰ V.ö. A. Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München 1965, 187.§.d.

¹¹¹ Ezt A. Watson, *TR* 39 (1971) 72. és k. élesen bírálta. Ő Plautus szereplőinek köznyelvét találja igen hasonló csengésűnek. Daube tézisének egyébként már M. Kaser, *SZ* 74 (1957) 430. is szkeptikusan fogadja, mert „doch die ediktalen Anordnungen des Ädils über bloße Empfehlungen weit hinaus gehen sollten”.

quos ea res pertinet¹¹² iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur. si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum adquisitionem fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat. item si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat ... hoc amplius si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicitur, iudicium dabimus.

„Ha egy rabszolgát ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően adtak el, vagy nem olyan állapotban volt, amit (az eladó) az eladáskor mondott vagy ígért, ami miatt (a vevő) állítja, hogy (az eladó) helyállni köteles: akkor a vevőnek és mindazoknak, akikhez a dolog tartozik, megadjuk a perlési lehetőséget arra, hogy a rabszolga visszavéttessék. Ha azonban a rabszolga állapota az eladás és átadás után rosszabbodott a vevő, annak házanépe vagy procuratora cselekménye folytán, vagy ha az (a rabszolganő) az eladás után szült, vagy (a rabszolga) másként szerzett valamit, és ha az eladásnál valami járulékként lett átadva, vagy ha a vevő ebből a dologból gyümölcsöket szerzett, akkor mindezt vissza kell térítenie. Éppúgy, ha (a vevő) maga valamit járulékként adott, kapja azt vissza¹¹³. Azonkívül megadjuk a perlési lehetőséget, ha (a vevő) állítja, hogy (az eladó) tudva csalárdul¹¹⁴ ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően adott el”.

Mint a fent idézett szöveg (Nr.I.) mutatja, a Gelliustól ismert ediktum-változat nem tartalmaz semmilyen utalást a normaszegés következményeire. Az Ulpianus által idézett ediktum viszont már rendelkezik bizonyos szankciókról. Az ediktum a perlési lehetőségek rögzítése után még egy kiegészítő rendelkezést említ, amely a *dicta et promissa*ért való felelősséget rögzíti. Az ediktum első szakasza bizonyos információk

¹¹² A Digesta Ulpianus által közvetített szövegét Lenel EP³ 269.§. kiegészítette: *in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit.*

¹¹³ Ezen dolgozat célja az *aediles* piaci előírásainak szabályozási „technikáját” bemutatni, ezért az ediktum tárgyalásánál számos, egyébként lényeges kérdés figyelmen kívül marad. A *restitutio* szabályai sem kerülnek részletes kifejtésre, v.ö. ehhez E. Levy, SZ 336 (1915) 30. és k., M. Kaser, *Restituere als Prozeßgegenstand*, München 1968, 6. és k., U. Wesel, SZ 85 (1968) 141. és k., B. Kupisch, *In integrum restitutio und vindicatio utilis*, Berlin-New York 1974, 95. és k.

¹¹⁴ A *dolus*hoz v.ö. utoljára G. MacCormack, SZ 100 (1983) 520. és k. a korábbi irodalmat összefoglalva. Az ediktum ezen szakaszát néhány szerző úgy értelmezi, hogy az *aediles*nek a *dolus* eladóra egy speciális rendelkezést adtak ki. A Gaius által említett *condemnatio in duplum* szabályát, D 21,1,45 Gai. 1 ed. aed. cur., összefüggésbe hozták ezzel az ediktum-részlettel, így W. Buckland, *The Roman Law of Slavery*, Cambridge 1908, 65., Monier, *Garantie* 58. és k., ezzel szemben kritikusan F. Haymann, SZ 51 (1931) 476.

megadásáról rendelkezik, míg a *dicta et promissa*-ra való kiegészítés az eladót arra kötelezi, hogy további, az alapinformációkon túlmenő kijelentéseieért helytálljon.

Az általánosan elismert felfogás szerint a *dicta et promissa*ért való felelősség későbbi eredetű, mint az ediktum első szakasza¹¹⁵. Ennek bizonyítására a szerzők a szöveg fogalmazására hivatkoznak, az indirekt *dicetur* használatára¹¹⁶.

Felmerül tehát a kérdés, hogyan kell értelmezni a terminus *technicus praestari oportere dicetur*. A *praestare oportere* az ediktumokban általában civiljogi jogkövetkezményt jelöl¹¹⁷. Hasonlóan interpretál már Lenel is: „insofern man dafür nach Zivilrecht einstehen muß”¹¹⁸. Ezzel szemben Haymann úgy véli, hogy itt inkább az aediliszi ediktum alapján beálló felelősségről lehet szó¹¹⁹. A *praestari oportere dicetur* a legtöbb szerző véleménye szerint a *dicta et promissa*hoz kapcsolódik, tehát egyedül a közvetlenül előtte álló mondattal áll összefüggésben¹²⁰. A szöveg illetően való értelmezése mellett a szakaszt a következőképpen kellene fordítani: „Ha a rabszolga ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően lett eladva vagy nem olyan állapotban volt, amit (az eladó) az eladásnál kijelentett vagy megígért, és amelyről állítja (a vevő), hogy azért (neki) helytállni köteles...”.

A *dicetur* igealak viszont még egy helyen előfordul az ediktum szövegében, mégpedig az utolsó mondatban: *si quis adversus ea dolo malo vendidisse dicetur*. A fogalmazás hasonló szerkezete arra utal, hogy a *dicetur* valamilyen általános jelentéssel bíró terminus *technicus*. Hasonló jelentésben megtalálható a szó a praetori ediktumokban is. Ez az indirekt fogalmazás a későbbi eredetű ediktumok jellemzője. Kaser az új formulázási módot a praetor megváltozott perbeli funkciójával magyarázza. A praetor eredetileg maga döntötte el a vitát, és nem kellett a bizonyítási eljárást és az ítélethozatalt a *iudex*nek átadnia. Kezdetben tehát a praetor ténylegesen megvizsgálta a bizonyítékokat és ítélettel döntött. Később azonban, ahogyan funkciója a per feltételeinek rögzítésére, a formula kiadására korlátozódott, már csak a puszta állítás alapján járt el. A praetor megváltozott, új funkcióját tükröző tipikus példaként Kaser a *dolus*-ediktumot idézi: *Quae dolo malo facta esse dicetur*. A *dolus* miatti per

¹¹⁵ V.ö. Haymann, Haftung 31., Monier, Garantie 51.

¹¹⁶ V.ö. Kaser, Ediktstil 69.

¹¹⁷ V.ö. Kaser, Ediktstil 52. és k., amíg a *debere* az ediktumokban „das amtsrechtliche Sollen ausdrückt”.

¹¹⁸ Lenel EP³ 269.§. lj. 1.

¹¹⁹ F. Haymann, SZ 51 (1931) 476.

¹²⁰ Így Haymann, Haftung 32., Monier, Garantie 53. A forráshelyet hasonlóan értékeli Kaser, Ediktstil 34. lj. 3. Épp a *dicetur* igealak használatával magyarázza a *dicta*ért való felelősség későbbre datálhatóságát.

megindításánál tehát a praetor megelégedett azzal, ha a fél a dolózus cselekvést állította, míg az *alia actio* hiányát és a *iusta causat* maga megvizsgálta.

Kaser eredményeit figyelembe véve joggal feltételezhető, hogy a *dicetur* szót az aediliszi ediktumban is ebből az eljárásjogi nézőpontból kell magyarázni. A szó kétszer fordul elő az ediktumban: *quod eius praestari oportere dicetur* és *si quis adversus ea dolo malo vendidisse dicetur*. A *dicetur* mindkét esetben úgy értelmezhető, hogy a perelni szándékozó felperes a kereseti alapot „állítja”. Azaz valószínűsíti az *aediles* előtt, hogy a rabszolgát neki az aediliszi előírásokkal ellenkezően, vagy az eladó külön kijelentéseivel ellenkező állapotban adták el. Hasonlóan az utolsó mondatban, ahol a felperes azt állítja, hogy neki a rabszolga *sciens dolo malo* az aediliszi előírásokkal ellenkezően lett eladva.

Kaser nézeteivel egyezően feltételezhető, hogy a *dicetur* az ediktumok stílusában a fiatalabb, a későbbi fogalmazásra jellemző. Az aediliszi ediktumban ez a szakasz azonban nem annyira materiális tartalma, a *dicta et promissa*ért való felelősség, hanem sokkal inkább az eljárásjogi utalás miatt tűnik későbbinek, fiatalabbnak. Mint fent látható volt, a Gellius által közvetített régebbi szöveg nem tartalmaz semmilyen utalást az ellenszegülés következményeire. Az ediktumból hiányoznak a szankciók.

A szankciók meghatározása csak a későbbre datálható Ulpianus-változatban jelenik meg, melyet már láthatóan a megváltozott perlési szokások szerint fogalmaztak meg. Az, hogy a *dicta et promissa*ért való felelősség épp ebben a kiegészítő toldásban került rögzítésre, inkább véletlenszerűnek látszik. A *dicetur* által kifejezett felperesi állítás tehát a per megnyitásának feltétele volt.

Az Ulpianus által szó szerint idézett ediktum-szöveg azonban nem tartalmaz semmilyen adatot a perlési határidőkre vonatkozóan. Ezek csak az ediktumhoz írt jogtudósi kommentárokból találhatók:

D 21,1,19,6 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet: si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit aut, si dictum promissumve quid est, ex eo ex quo dictum promissumve quid est.*

„A *redhibitio* hat hónapos perlési határidőhöz kötött: de ha a rabszolgát nem adták vissza, hanem vételárcsökkentésre¹²¹ perelnek, egy év a határidő. A *redhibitio*

¹²¹ A vételárcsökkentésre irányuló kereset kora erősen vitatott. Monier, Garantie 170. és k. bizánci eredetűnek tartja, ezzel szemben F. Haymann, SZ 51 (1931) 479. kritikusan nyilatkozik. F. Pringsheim, SZ 69. (1952) 272. hangsúlyozza, hogy a keresetet már Labeo ismerte és Monier interpoláció-gyanújával

határideje az eladás napjától folyik, vagy ha kijelentettek vagy megígérték valamit, attól a naptól, amikor a *dictum promissumve* történt¹²¹.

Az aediliszi keresetek a vevő rendelkezésére álltak mind bizonyos felvilágosítások elmaradása, mind a valóságnak meg nem felelő kijelentések miatt. A perlési határidőket az eladás napjától vagy a *dictum promissumve* napjától számították¹²². Ulpianus *tempus utile*ként jelöli meg a határidőket. Ez azt jelentette, hogy a kezdőnap nem szükségképpen az eladás napja. Ha ugyanis a *traditio*, a rabszolga átadása csak később történt meg, akkor az eladás és a *traditio* közti időt nem számították bele a határidőbe¹²³.

Összefoglalásul megállapíthatjuk a következőket: az aediliszi ediktumban a piaci rabszolga- és igásállateladásra vonatkozó előírásokat rögzítettek: az eladókat bizonyos információk megadására kötelezték. Az ediktumban megkövetelt releváns hibák a szerződési praxis tapasztalataihoz igazodnak¹²⁴.

Az ediktumban viszont semmilyen nyoma sincs annak, hogy az információadáson túl az aediliszek másra is kötelezték volna az eladókat. A kikényszerített garanciastipulációk feltételezése ugyan általánosan elfogadott a romanisztikában, de magában az ediktumszövegben semmilyen utalás sem található ezen stipulációk létre vagy funkciójára.

C) *Dicta et promissa* alatt azokat a tulajdonságokat értjük, amelyeket az eladó megígért a rabszolgáról. Az aediliszi stipulációk problémájának további körüljárása során meg kell vizsgálnunk, hogy a források szerint érvényesült-e valamilyen formakényszer a *dicta et promissa* vonatkozásában az adásvételi szerződéseknél.

ellentétesen kifogástalannak ítéli a forráshelyet. Az *actio quanti minoris* korai létezését Gell. NA 4,2,5 is bizonyítja, ahol Caelius Sabinusra történik utalás. V.ö. Medicus, *Id quod interest* 123., Honsell, *Quod interest* 73., hasonlóan Pólay, *Kellékszavatosság* 43. és k.

¹²² Az *adversus dictum promissumve* perlési határidejéhez v.ö. F. Pringsheim, *AHDO-RIDA* I (1952) 551. A szöveget ő is úgy értelmezi, hogy a perlési határidő vagy a vétel napjától, vagy a *dictum* megtörténtétől folyik.

¹²³ V.ö. B. Kübler *RE* 9, 485. és k., Kaser *RP* I 260.

¹²⁴ A szerződési gyakorlathoz lásd a III. fejezetet. Nagyon hasonló fejlődési vonalat ábrázol Rogerson, *St. Zulueta* 118. és k. az angol jogrendszerben. Az eladók kezdetben önként adtak garanciát a rejtett hibákra és a hibás árukat magától értetődően alacsonyabb áron kínálták eladásra. Erre elsősorban morális okok motiválták őket, mivel jó híruket és vevőkörüket igyekeztek megőrizni. A pereskedéstől általában mindenki tartott, mert rossz reklámnak számított.

I. Haymann az eladó *dicta et promissa*ért való felelősségét úgy értelmezi, hogy ez az aedilisi ediktum hatályának kiterjesztését, szélesítését jelentette¹²⁵. Egyébként azt a nézetet képviseli, hogy az eladó kijelentése arról, hogy a rabszolga bizonyos tulajdonsággal bír, megtörténhetett stipuláció formájában vagy formátlanul is. Haymann szerint a forrásokban a *promissum* mindig a stipuláció-forma használatára utal, míg a *dictum* formátlan állításként értelmezhető. Partsch¹²⁶ azzal érvel, hogy a *dictum* kezdetben a *dictum in mancipiot* jelölte. A *dictum* definícióját bizánci átdolgozásnak tartja. Elmélete szerint az eladó által a rabszolgáról kijelentett tulajdonságokat eredetileg minden *mancipatio nuncupatio*jába belefoglalták. Bizonyítékként Varrora hivatkozik (2,10,5): *in horum emptione solet accedere peculium aut excipi et stipulatio intercedere sanum esse furtis noxisque solutum*. Ugy véli, hogy az eladó kijelentését a *peculium*ról a szövegösszefüggés és a köztársaságkori szóhasználat alapján mint *dictum in mancipiot* kell értelmeznünk. Az a végkövetkeztetése azonban, hogy a Digesta vonatkozó fragmentumában minden *dictum* a *mancipatio*-formulára vezethető vissza, az újabb kutatási eredmények alapján kétségbe vonható¹²⁷. Olde Kalter¹²⁸ hangsúlyozza, hogy a forrásokban kimutatható *leges dictae* között egyetlen olyan sem található, amely az áru hibátlanságáról szólna.

II. Az ediktum által megkövetelt információadási kötelezettség és a *dictum promissum*ve közötti viszonyt a következő fragmentum definiálja:

¹²⁵ V.ö. Haymann, Haftung 31.: „Das dictum et promissum soll ja keinen Erfüllungsanspruch erzeugen, sondern nur einen weiteren Anfechtungsgrund, um von dem Geschäft ganz oder teilweise loszukommen”.

¹²⁶ V.ö. J. Partsch, SZ 33 (1912) 607.

¹²⁷ Partsch itt idézett nézetét tulajdonképpen már Arangio-Ruiz, La compravendita 358. is elutasította. Szerinte az eladó *dicta*ja vagy valamilyen pozitív tulajdonságot jelöl, vagy egy negatívot kizár. Nem állnak rendelkezésünkre olyan források, amelyek azt bizonyítanák, hogy efféle kijelentések a mancipációban előfordultak volna. Monier, Garantie 55. véleménye szerint a *dictum* az egyszerű szóbeli, formátlan kijelentés, míg a *promissum* a felelősség formális átvállalása stipuláció formájában. Partsch nézetét ő sem fogadja el: a *dicere* és a *pronuntiare* szerinte tartalmilag azonosnak tekinthető. Monier-t később F. Haymann, SZ 51 (1931) 476. kritizálja. Szerinte a *quod eius praestari oportere dicitur* kitélt (D 21,1,1,1) a következőképpen kell értelmezni: „insofern man dafür nach Zivilrecht eintreten muss”.

¹²⁸ Olde Kalter, Dicta et promissa 32/146 úgy véli, hogy a *leges dictae* között egyetlen olyan sem található, mely az áru hibátlanságával foglalkozna. Még a hagyományosan ide sorolt kereset, az *actio de modo agri* úján perelhető méretkülönbséget a mancipációval átruházott teleknél sem tekinthető ilyen esetnek. Hangsúlyozza, hogy ez nem a *qualitas*ra, hanem a *quantitas*ra vonatkozik. A fenti elhatárolási problémában úgy foglal állást, hogy a *dicum* formátlan szóbeli kijelentés, míg a *promissum* éppúgy formátlan, mint formális ígéret is lehetett, v.ö. 40/147. Olde Kalter is abban látja az alapvető különbséget, hogy a *dicere* mindig egyoldalú kijelentés, amíg a *promittere* általában ígéret, méghozzá többnyire stipulációban tett ígéret megjelölésére szolgált.

II. fejezet

D 21,1,52 Marcian. 4 reg.: *Si furtum domino servus fecerit, non est necesse hoc in venditione servi praedicere nec ex hac causa redhibitio est: sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, quod dixit promissive.*

Azt a tényt tehát, hogy a rabszolga urától ellopott valamit, nem kell feltétlenül közölni a rabszolga eladása alkalmával. Ezen információ elmaradása miatt a vevő nem kap redhibíciót. Ez a körülmény ugyanis nem tartozott azokhoz az adatokhoz, amelyeket az aediliszi ediktum megkövetelt. Ha viszont az eladó kifejezetten állítja, hogy a rabszolga nem tolvaj, akkor a *dictum promissumve* alapján felel. Az aediliszek az eladót tehát bizonyos információk megadására kényszerítették. A vevő ezeken túl is érdeklődhetett bizonyos tulajdonságok iránt. Ha az eladó a vevő által feltett kérdésekre hajlandó volt adatokat szolgáltatni, akkor ez a jogi szövegekben *dicta et promissa* megjelölés alatt szerepel:

D 21,1,18,pr Gai. 1 ed. aed. cur.: *Si quid venditor de mancipio affirmaverit idque non ita esse emptor queratur, aut redhibitorio aut aestimatorio (id est quanto minoris) iudicio agere potest...*

Ha az eladó azt állította, hogy a rabszolga egy bizonyos tulajdonsággal rendelkezik, a vevő pedig arra hivatkozva perel, hogy a mondott vagy ígért nem felel meg a valóságnak, akkor a vevő emiatt elállást vagy vételárcsökkentést kérhet. A *dicta et promissa*ért fennálló felelősség tehát az aediliszi adatszolgáltatási kötelezettség kiegészítésének tekinthető.

III. A következő probléma a *dictum promissumve* tartalmi értelmezése: vajon elhatárolható-e egymástól fogalmilag a két kategória, megállapíthatóak-e lényeges különbségek közöttük. A kérdés megválaszolásához egy eléggé nehezen interpretálható fragmentumot kell elemzés alá vennünk:

D 21,1,19,2 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Dictum a promisso sic discernitur: dictum accipimus, quod verbo tenus pronuntiatum est nudoque sermone finitur: promissum autem potest referri et ad nudam promissionem sive pollicitationem vel ad sponsum. secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa stipulanti spondit, et ex stipulatu posse conveniri et redhibitoriis actionibus...*

A fenti szöveget a romanisztikában általában erősen átdolgozottak tartják¹²⁹. Az interpoláció-gyanúhoz itt csak néhány megjegyzést fűznék. Maga az a tény, hogy Ulpianus (D 21,1,19,2) bizonyos, terminus technicusaként használt szavak jelentését definiálja, azzal a feladattal is magyarázható, hogy állást kellett foglalnia a tradicionális terminológiát illetően. Pusztán emiatt nem kell tehát feltétlenül bizánci átdolgozásra következtetni. Ulpianusnál egyébként nem ritka, hogy definíciókat ad. A fenti fragmentumban használttal teljesen egybevágó grammatikai szerkezet található a *discernere* szóra D 43,20,1,3 Ulp. 70 ed., D 49,4,1,11 Ulp. 1 de app. és a *distare* szóra D 43,20,1,31 Ulp. 70 ed. alatt. Ezenkívül a Digesta 50,16 titulusában igen sok Ulpianusnak tulajdonított definíció olvasható, példaként említhető 6,pr/1 Ulp. 3 ed., 10 Ulp. 5 ed., 13,pr/1/2/3 Ulp. 7 ed., 15 Ulp. 10 ed., 7 Ulp. 10 ed.

Jóllehet a fent idézett fragmentumban Ulpianus kísérletet tesz arra, hogy a *dictumot* és a *promissumot* egymástól elhatárolja, és azoknak egymástól eltérő jelentést tanúsítson, ez az elhatárolási probléma mégsem tűnik alapvető jelentőségűnek. A joghatások ugyanis azonosak, akár *dictum*, akár *promissum* fordul elő az adásvételben. Figyelmet érdemel továbbá, hogy a két szó mindig együtt, összekapcsolva jelentkezik a forrásokban.

A régi latin törvénytöredékekben és a költői művekben ismertek és gyakoriak az ilyen szinoníma-kettőzések, alkalmazásuk bizonyos korszakokban kimondottan közkedveltnek nevezhető. Ezek a szinonímák azonban tendenciózusan egy fogalmat alkottak, tehát óvakodni kell szétválasztott definiálásuktól. Ezért az Ulpianus-fragmentumban sem a két fogalom elhatárolása, hanem a *promissum* definíciója a fontos. A *promissum* jelentését Ulpianus igen szélesen értelmezi, nem tekinti automatikusan

¹²⁹ V.ö. Jörs, Geschichte 162., aki az egész fragmentumot interpoláltaknak tekinti. Ez a gyanú valószínűleg befolyásolta véleményét az aedilisi felelősség megítélésében, amikor feltételezte: „Für die Freiheit von diesen ädilischen Mängel mußte, soweit sie nicht angezeigt oder offensichtlich waren, der Verkäufer auf Begehren des Käufers die Gewähr die von den Ädilen aufgestellte, dem Wortlaut des Ediktes angepasste Stipulation im Markthandel übernehmen“. A stipuláció-kényszer elméletét talán az is támogatta, hogy a formátlan *dicta* lehetőségét bizánci átdolgozásnak ítélték. A fenti fragmentumot Jörs is mint a jusztiniánuszi fejlődés példáját említi, amely „im wesentlichen noch dem heutigen deutschen BGB 462, 463 zugrunde liegt“. Beseler, Beiträge III 157. a *nudam promissionem sive* kifejezést és az utolsó mondatot (*secundum - potest*) tartja átdolgozottak. Úgy véli, hogy ez a mondat „inhaltlich wenig wertvoll und ausserhalb des Themas sei“. A *redhibitorius actionibus* kifejezéssel szemben azt a kifogást támasztja, hogy az *actio quanti minoris* hiánya érthetetlen, továbbá meglepő a stipuláció említése. Ezzel szemben megemlíthető, hogy a *redhibitorius actionibus* többes száma talán arra utal, hogy mindkét aedilisi keresetet értették ott alatta. Azonkívül az *actio quanti minoris* kora sem egyértelmű. Ami általában az utolsó mondatot illeti, az *actio ex stipulatu* említése egyáltalán nem tűnik feleslegesnek. Ez ugyanis egy parallel perles lehetőséget biztosított, amely eltérő materiális és eljárásjogi következményekhez vezetett, v.ö. Impallomeni, L'editto 26. és k.

stipulációnak. A *promissum* lehet egy egyszerű, pusztán ígélet, egy kijelentés vagy *sponsus*¹³⁰. Ulpianus hozzáfűzi, hogy stipuláció formájában is végbemehet, és akkor a vevőnek két párhuzamos perlési lehetősége van: *ex stipulatu* és *redhibitoriis actionibus*. Ebből a megjegyzésből arra következtethetünk, hogy létezett olyan egyszerű formában tett *dictum promissum*ve, amelynél az *actio ex stipulatu* nem jöhetett szóba. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az eladói ígéreteknél nem feltétlenül a stipuláció-forma került felhasználásra.

A problémához kapcsolódó romanisztikai viták ismertetésétől eltekintek és inkább megkísérlem a szöveget eredetként elfogadni és beépíteni az ügyletkötés fent vázolt struktúrájába. Az adásvétel lebonyolításának Plautus és Varro által leírt folyamatában kérdések és feleletek követik egymást. Toxilus, aki a Plautus-jelenetben az üzlet közvetítőjeként szerepelt, figyelmeztette a vevőt, hogy az áru lényeges tulajdonságairól saját magának kell meggyőződnie¹³¹. Ez a *caveat emptor* régi elvére utal: a vevő az, aki szabadon dönt, hogy vásárol-e vagy sem. Ha meg akarja venni az árut, neki kell meggyőződnie arról, hogy a vásár megéri-e. Tehát a vevő „szerepköréhez” tartozik az is, hogy az eladót körültekintően kikérdezze az áru lényeges tulajdonságairól. Amennyiben ezt elfelejtí vagy elhanyagolja, akkor az ebből származó kockázat őt magát sújtja.

Az adott válaszok becsületes, helytálló voltáért viszont az eladó köteles helytállni. A „kockázatelosztás szabályai” szerint mindegyik fél azért a faktorért felel, amit ő maga képes felülvizsgálni illetve eldönteni. A vevő dolga tehát, hogy a szükséges kérdéseket feltegye, az eladó kötelessége viszont, hogy azokra válaszoljon. A felek fenti „szerepmegosztása” felismerhető a forrásokban, az adásvétel felelősségi szabályai erre a strukturális vázra felfűzhetők. Igen valószínű, hogy még az aediliszek piaci szabályai sem boríthatták fel e szerepkörök egyensúlyát.

IV. A *dictum* és *promissum* közötti elhatárolási problémákat mindig azzal a kérdéssel együtt vetik fel a jogtudósok, hogy egy bizonyos információért vagy ígéletért az eladó vajon köteles-e helytállni. A probléma megoldása úgy látszik a legegyszerűbbnek, ha abból indulunk ki, hogyan zajlott le egy adásvételi ügylet megkötése. Az irodalmi művek azt mutatják, hogy a szerződő partnerek viszonylag formátlan alkuban tisztázták az üzlet leglényegesebb elemeit. Az alkudozás módjának mégis volt egy tradíciók által meghatározott „fogatókönyve”: a kérdések és feleletek játéka zajlott le a felek között. A később felmerülő viták leginkább arról folytak, hogy az eladó valamelyik felvilágosítását hogyan kell interpretálni.

¹³⁰ A *sponsus* a felek egyikének felelősségvállaló ügyletét jelenti, v.ö. H. Kupiszewski, SZ 77 (1960) 128. lj. 15. A kölcsönös *sponsusok* alkották a *sponsiot*.

¹³¹ Plaut. Persa 596–598., lásd 8.§.B.

7.§. Edictum aedilium curulium

Az alapkérdés általában az, hogy bizonyos kijelentés miatt egyáltalán lehet-e keresetet indítani: ez a jogi hatással járó *dictum promissumve* illetve az ilyen hatással nem bíró pusztá *laudatio* elhatárolásának a problémája. Az utóbbit ma reklámnak, ajánló dicséretnek neveznénk. Ulpianus erről így nyilatkozik:

D 21,1,19,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Sciendum tamen est quaedam et si dixerit praestare eum non debere, scilicet ea, quae ad nudam laudem servi pertinent: veluti si dixerit frugi probum dicto audientem. ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero praestaturum se promiserit quod dixit.*

Az eladó a rabszolgáról adott azon információkért nem köteles helytállni, amelyek pusztá dicséretnek tekinthetők. Ha az eladó azt állítja, hogy a rabszolga egy jó, becsületes ember, aki ura szavának mindig engedelmeskedik, akkor ezek a kijelentések a *nuda laudatio* kategóriájába sorolhatók. Pedius írja, hogy nagy különbség van aközött, hogy valamit csak a kínálás kedvéért mond az eladó vagy kifejezetten megígéri, hogy helytáll kijelentéseieért. A vevő vásárlási kedvének felcsigázása érdekében az alku során ugyanis sokszor felületes, átgondolatlan kijelentések is elhangzanak.

Néhány fragmentummal alább Ulpianus még egyszer hangsúlyozza, hogy a pusztán megemlégett dicséretnek alapján nem lehet perelni:

D 21,1,19,3 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quaecumque sic dicuntur, ut praestentur, non ut iactentur.*

Mindkét idézet azt erősíti meg, hogy az eladó csak akkor köteles helytállni, ha a felelősséget kifejezetten magára vállalta¹³².

Ha azonban az eladó konkrét információkat ad, amelyek a rabszolga vételárát lényegesen befolyásolják, akkor felelnie kell kijelentéseieért:

D 21,1,19,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Plane si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad statuum numquam confugisse, oportet eum id praestare.*

¹³² V.ö. D 4,3,37 Ulp. 44 Sab., D 18,1,43,pr Flor. 8 inst., D 21,1,18 Gai. 1 ed. aed. cur., D 21,1,19,pr-3 Ulp. 1 ed. aed. cur. Az irodalom áttekintését lásd Haymann, Haftung 32., J. Partsch, SZ 33 (1912) 509.

Úgy tűnik nehéz megvonni a határvonalat a pusztá dícséret és a jogi kötőerővel bíró *dictum* között. Ehhez konkrét támpontokat adnak a Varrónál és Plautusnál ábrázolt adásvételi jelenetek. Láttuk, hogy az eladó és a vevő is azon igyekezett, hogy a megállapodás számukra lényeges pontjait tisztázzák. Így például Plautus „perzsa” eladója, Sagaristio számtalanszor hangsúlyozza, hogy a tulajdonszerzés a vevő veszélyére, *periculumára* történik és ő semmilyen garanciát sem vállal az esetleges hibákra nézve¹³³. A vevő ezután rögzíti a kialakult vételárat¹³⁴. Mindkét fél arra törekszik, hogy a saját szempontjából lényeges kérdéseket tisztázza.

Varro leírásában a formátlan alkudozás után a felek megegyezésük lényeges pontjait kérdés-felelet formájában még egyszer rögzítik. Ezek után a vevő stipulációval ígéri a vételár megfizetését, az eladó pedig a helytállást a jog-és kellékhibákért¹³⁵. Az utóbbit valószínűleg azért kellett kifejezetten hangsúlyozni és megismételni, hogy a felelősség vállalása egyértelmű, minden vitán felül álló legyen.

Maga az a tény, hogy a *laudatio* és a *dictum promissumve* közötti elhatárolási probléma egyáltalán felmerülhetett, bizonyos következtetéseket enged meg központi problémánk vonatkozásában is. A jogilag nem kötelező *laudatio* nyilván csakis formátlanul hangozhatott el az alkudozás során. A *laudatio* elhatárolása a *dictum promissumvetől* csak abban az esetben lehet vita tárgya, ha az utóbbi is gyakran formátlanul, a stipuláció alkalmazása nélkül hangzott el. Már pusztán ez a meggondolás is megkérdőjelezi a szakirodalomban általánosan elterjedt elméletet a stipuláció-kényszerről.

A *dicta et promissat* tárgyaló Digesta-fragmentumok nagy részét interpoláció-gyanúsításokkal illették. A következő szakasz eredeti, klasszikus volta viszont kétségtelen:

D 18,1,43,pr Flor. 8 inst.: *Ea quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant, veluti si dicat servum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum vel artificem, praestare debet: nam hoc ipso pluris vendit.*

„Mindaz, amit az eladásoknál (az áru) ajánlása végett mondanak, ha nyíltan felismerhető, nem kötelezi az eladót, így ha azt mondja, hogy a rabszolga szép alakú, a ház

¹³³ Plaut. Persa 520–528., 588–589., 665. és k., lásd 8.§.B.

¹³⁴ Plaut. Persa 659–665.

¹³⁵ Varro rust. 2,2,5., lásd 8.§.A.

jól megépített: de ha azt mondja, hogy a rabszolga tudományosan képzett vagy művész, helyt kell ezért állnia: ugyanis az miatt többért adta el”.

Jóllehet a *domum bene aedificatam* példája miatt itt is felmerült az interpoláció gyanúja¹³⁶, mégis általában eredetinek fogadják el a szöveget. Lenel a *De stipulatione duplae et edicto aedilium* címhez sorolja a Florentinus-részletet¹³⁷, tehát az aediliszi ediktumhoz tartozónak itéli. Florentinus osztja az uralkodó nézetet, hogy a pusztán dicsérő kijelentésekért az eladó nem tartozik felelősséggel. Ilyen általános, konkrét tartalom nélküli kijelentésnek nyilvánítja, ha az eladó a rabszolga szépségét vagy a ház jó állapotát erősítgeti. De ha az eladó egy konkrét tulajdonságot állít, amely a rabszolga értékét emeli, azért helyt kell állnia: *at si dixerit hominem litteratum vel artificem, praestare debet*. Véleménye megalapozásaként hangsúlyozza: *nam hoc ipso pluris vendit*. Ha tehát az eladó kijelentése annyira konkrét, hogy kihat a vételárra, akkor azért mindig köteles helytállni¹³⁸.

A Florentinus-idézet eredetiségének alátámasztása érdekében hivatkozhatunk egy Plinius-részletre¹³⁹: Toranius, a rabszolgakereskedő szokatlanul magas áron eladott Antoniusnak egy ikerpárt, pontosabban két gyönyörű, külsőre egyforma fiút. Később viszont kiderült, hogy azok mégsem ikrek, mert más nyelvet beszélnek. Antonius becsapva érezte magát és vissza akarta perelni legalább a vételár egy részét. Toranius azzal védekezett, hogy a fiúk így tulajdonképpen még értékesebbek, hisz a tökéletes hasonlóság még meglepőbb akkor, ha nem egy anyától származnak. A tréfás anekdotából arra lehet következtetni, hogy Toranius az eladásnál kifejezetten állította, hogy ikrekről van szó: azaz valószínűleg *dictum promissumve* formájában szerepelt ez a körülmény a felek megegyezésében. Az pedig bizonyosnak látszik, hogy ez a kijelentés kihatott a vételárra, hiszen Antonius éppen a túl gazdagon megfizetett vételárat panaszolta fel, amikor fény derült a csalásra.

A fent idézett szöveget folytatva Florentinus a *dicta et promissa*ért való felelősség határaitól beszél:

¹³⁶ V.ö. B. Nicholas, St. Zulueta, Oxford 1959, 98.

¹³⁷ Lenel, Pal. I Nr. 74.

¹³⁸ Nicholas az *adversus dictum promissumve* aediliszi keresetek specifikumát abban látja, hogy a vevő az árut kifejezetten az állított vagy ígért tulajdonság miatt vette meg: „The civil law action would have been for damages for breach of the dictum, the aedilician action was for redhibitio on the ground that the buyer would not have been bought but for the dictum”, B. Nicholas, St. Zulueta, Oxford 1959, 97. Ezt a körülményt azonban, szubjektivitása miatt, nehéz bizonyítani. A vételárra való kihatás objektívebb és praktikusabb kritérium.

¹³⁹ Plin. nat. 7,56.

II. fejezet

D 18,1,43,1 Flor. 8 inst.: *Quaedam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in promptu res sit, ut eam emptor non ignoraverit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat et de sanitate stipuletur: nam de cetera parte corporis potius stipulatus videtur quam de eo, in quo se ipse decipiebat.*

Florentinus párhuzamba állítja a formátlan *pollicitatiot* és a stipulációt, és megállapítja, hogy a *caveat emptor* alapelvét egyik sem derogálja. A felek közötti kockázat arányos elosztásának elve itt is továbbél. Amíg a kifejezett állítások és ígéretek által megerősített tulajdonságok az eladó kockázatvállalási szférájába tartoznak, a vevő továbbra is köteles nyitva tartani a szemét. Ha a rabszolga egészségét és hibátlanságát stipulációval ígéri az eladó, akkor sem perelhet a vevő a nyílt, látható hibák miatt.

D) Összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg: Az *aediles curules* általános rendészeti funkciójukon belül ellátták a római piacok felügyeletét is. E felügyeleti ténykedésük során piaci rendszabályokat állapítottak meg, amelyekkel a kiskereskedelem rendjét és tisztaságát kívánták biztosítani, és bizonyos védelmet nyújtani a vevőknek a piacon vásárolt áruk átlagos minőségét illetően.

E piaci rendszabályok sorába illeszkedik a rabszolgák és igásbarmok piaci eladásáról szóló ediktum is: az aediliszek itt is a piaci kiskereskedelem rendjét, a „minőség” hamisíthatlanságát igyekeztek biztosítani.

E célkitűzés érdekében előírták, hogy az eladók e speciális árukra vonatkozóan kötelesek bizonyos „alapinformációkat” becsületesen megadni a vevőknek: az aediliszek tehát adatszolgáltatási kötelezettséget rendeltek el az áru lényeges tulajdonságai vonatkozásában.

Lényeges tulajdonságként kezelték azokat a körülményeket, amelyek a gyakorlatban rendszeresen, szokásosan szerződési klauzulaként szerepeltek (*morbus, vitium, fuga, noxa*).

Amennyiben az eladó nem tett eleget adatszolgáltatási kötelezettségének, azaz az ediktumban felsorolt alapvető hibák közül valamelyik közlését elmulasztotta, akkor a hiba felmerülése esetén az aediliszek megadták a vevőnek a perlés lehetőségét. A perrel arra kényszerítették az eladót, hogy a hibás árut visszavegye, a vételárat pedig visszaadja a vevőnek (*redhibitio*).

Kötelezték továbbá az aediliszek az eladót arra is, hogy az általa állított vagy megígért tulajdonságokért (*dicta et promissa*) helytálljon. A megígért tulajdonságok hiánya esetén szintén kikényszerítették a *redhibitio*-t.

A források részletes elemzése után leszögezhetjük, hogy az ediktum fennmaradt szó szerinti vagy tartalmi idézetei csupán az említett adatszolgáltatási kötelezettséget

7.§. Edictum aedilium curulium

követelik meg, de semmilyen utalást nem tesznek arra, hogy ez az adatszolgáltatás bizonyos formához lenne kötve. *Certiores faciant emptores, pronuntiare debent*: egyszer sem használ azonban az ediktum olyan szakkifejezéseket, amelyek kétségtelenül a stipulációs formára utalnának.

Már a kereskedési szokásokat tárgyaló I. fejezetben láttuk, hogy az adatszolgáltatás sokszor a *tituluson*, a rabszolga nyakába akasztott táblácskán való feltüntetéssel történt. Máskor már az *in vinculis*, a megkötözött állapotban való piacra állítás elegendő volt annak közlésére, hogy szökésre hajlamos vagy bűnöző rabszolgáról van szó.

A *dictum promissumve* problémakörével foglalkozó fragmentumok még egyértelműbbé tették, hogy az adásvétel illetve az ahhoz kapcsolódó kijelentések, ígérek az árura vonatkozóan korántsem mindig stipuláció formájában kerültek rögzítésre.